

Lunds Universitet
Historiska Institutionen
HISKO1
Examinator: Yvonne-Maria Werner
Handledare: Dick Harrison
22:e september 2011, Sal 2 kl. 10.15–12.00

”ty utan allmogen får någon aga, de lyda oss aldrig i
våra dagar”

En studie i senmedeltida fursteideal

Innehållsförteckning

Inledning	5
Syfte och frågeställningar	5
Forskningsöversikt	6
Material och metod	10
Karlskrönikan	10
Hermeneutik	11
Friedrich Schleiermacher och den hermeneutiska cirkeln.....	12
Analytiskt ramverk	14
Politisk kultur	14
Propaganda – spridning av sanning eller lögn?	16
Historisk kontext	18
Det politiska läget i Sverige kring första hälften av 1400-talet	18
Engelbrektsupproret och allmogens ökade inflytande.....	19
Medeltida rimkrönikor	21
Karl Knutsson och hans bruk av propaganda som politiskt medel	24
Glorifiering och smutskastning i Karlskrönikan – En analys	26
De positiva fursteidealerna	26
De sju himmelska dygderna.....	28
Hur dygderna efterlevs.....	33
Paralleller mellan Erikskrönikan och Karlskrönikan.....	33
Kvinnliga och manliga fursteideal.....	34
De negativa fursteidealerna	35
Övergripande karaktäristik.....	35
De sju dödssynderna.....	37
Det tydliga mönstret som dygderna och dödssynderna utgör.....	41
Furstens relation till bondebefolkningen	42
Engelbrekt Engelbrektsson och agitationspropaganda.....	42
Erik av Pommern som representant för de negativa fursteidealerna.....	43
Karl Knutsson och tukten.....	45

Furstens relation till utlänningar - Karl Knutssons försök att skapa en tidig form av en riksidentitet	48
Gud som ständig bevakare av Karl Knutssons intressen	50
Sammanfattning och slutsatser	54
Slutsatser	55
Resultat	56
Förslag för framtida forskning	57
Käll- och litteraturförteckning	59

Inledning

Den politiska scenen i 1400-talets Sverige var långt ifrån en fridfull arena. Brutna lejdlöften, lönnmord och ständig rivalitet med andra maktpotentater var en del av en furstes vardag. För att överleva var man tvungen att vara hård, hänsynslös och framför allt slipad.

Karl Knutsson (Bonde) regerade som svensk kung på 1400-talet under fyra skilda perioder. Vad som möjliggjorde hans plats vid tronen var inte militärt eller resursmässigt överläge. Genom att bruka effektiv propaganda och hänsynslös realpolitik lyckades Karl Knutsson påverka den politiska miljön i vilken han agerade och de allmänna attityderna bland bondebefolkningen. Låt säga att Karl Knutssons ärkefiende Erik Puke behärskat propaganda ännu skickligare. Då hade vi kanske haft en liknande krönika men med ombytta namn och roller?

Genom att undersöka fursteidealen i Karlskrönikan kan vi teckna en bild av hur de senmedeltida svenska kungarna skulle vara, enligt dem själva. Eftersom Karlskrönikan är framställd i Karl Knutssons kansli kan vi dra slutsatsen att det är han själv som ligger bakom idealens utformning och att det är han som är ytterst ansvarig för krönikans innehåll. Genom att studera denna krönika kan vi komma nära inpå de ideal som fursten själv ville ge sken av att han uppfyllde.

För att på bästa sätt kunna analysera fursteidealen i Karlskrönikan ska jag använda mig av den hermeneutiska cirkeln, eller förståelsespiralen, för att i största möjliga mån låta materialet självt visa mig de viktigaste aspekterna av fursteidealen och dess koder och mönster. Som teoretiskt ingångsperspektiv tänker jag använda mig av begreppet politisk kultur och utifrån det analysera Karl Knutssons utnyttjande av sin makt för att kunna utforma positiva och negativa fursteideal genom effektiv spridning av propaganda.

Syfte och frågeställningar

Syftet med att analysera de fursteideal som framträder i Karlskrönikan är att tränga djupare ned i Karl Knutssons propagandaprogram. Karlskrönikans propagerande värde och nedsvärningen av politiska fiender har tidigare uppmärksammats men inte tillräckligt för att den tillgängliga forskningen bör anses vara tillfredställande. Genom

att analysera senmedeltida fursteidel och hur relationen till undersåtarna tecknas kan vi utröna en furstes uppmålning av den ideala härskaren och hur han ville framstå inför sina undersåtar.

Frågeställningar:

- Hur yttrar sig de positiva och negativa fursteideal som kan utläsas ur Karlskrönikan?
- Vilka skönjbara mönster för positiva och negativa fursteideal kan vi se och hur knyts de till Karl Knutsson och hans fiender?
- När kan vi se att innehållet i Karlskrönikan är propaganda?
- Hur gestaltas bilden av relationen mellan fursten och hans undersåtar?

Forskningsöversikt

Historikern Erik Neuman har behandlat Karlskrönikan i *Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde* (1927).¹ Även om forskningen i många avseenden kan anses vara inaktuell och föråldrad har Neuman uppmärksammat en del intressanta aspekter angående Karlskrönikan och dess propagerande värde. Neuman har identifierat partiskheten för Karl Knutsson och hur han har brukat svartmålning av sina politiska fiender för att framställa sig själv i bättre ljus. Han har även uppmärksammat författarens försök att vinkla innehållet i krönikan så att det ser ut som att Karl Knutsson endast agerar efter Guds vilja vilket gör hans gärningar oantastbara.²

I *Datering av den s.k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare* har Neuman även tagit fasta på hur de delar som kan tänkas ha varit ofördelaktiga för Karl Knutsson strukits eller omarbetats i krönikans första del som utgörs av Engelbrektskrönikan.³

Professor Erik Lönnroth har undersökt de skillnader som kan utläsas ur Erikskrönikan och Karlskrönikan i *Medeltidskrönikornas värld. En politisk miljöstudie*.⁴

¹ Erik Neuman, *Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde. En undersökning och några slutsatser I-III*, Särtryck ur Samlaren, Uppsala 1927.

² Neuman 1927, del I, s. 108-110, 113, 195.

³ Erik Neuman, *Datering av den s.k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare*, Uppsala Universitets årsskrift 1934, band 2, Uppsala 1934, s. 8-10.

⁴ Erik Lönnroth, *Medeltidskrönikornas värld. En politisk miljöstudie*, Göteborgs Högskolas årsskrift 1941:18, Göteborg 1941.

Den främsta skillnad Lönnroth tar fasta på är att de höviska idealen som är tydliga i Erikskrönikan, endast existerar som en tom schablon i Karlskrönikan. Den stilistiska epiken har således förskjutits från riddarideal med blodiga stridsscener och fagra damer till nya försök att bygga relationer mellan fursten och undersåtarna. Lönnroth har på så sätt uppmärksammat det politiska värdet i Karlskrönikan.⁵

Som tidigare nämnt är denna äldre del av forskningen inaktuell på många punkter. Befogad kritik kan riktas mot Lönnroths teorier om att de höviska idealen i Erikskrönikan var en politisk nödvändighet och önskvärt beteende för en härskare i realiteten. Lönnroth har gett de höviska idealen en betydelse som inte återfinns i verkliga senmedeltida förhållanden.⁶

Ballad- och krönikeforskaren Sven Bertil Jansson har i sin avhandling *Medeltidens rimkrönikor. Studier i funktion, stoff, form* främst fokuserat på Erikskrönikan.⁷ Janssons syfte var i det inledande stadiet att göra en genrehistorisk undersökning av de svenska rimkrönikorna; Erikskrönikan, Engelbrektskrönikan, Karlskrönikan och Sturekrönikan. Syftet var att sedan kunna ställa dem i relation till de utländska krönikorna från samma tidsepok. Under arbetets gång insåg Jansson att de utländska krönikorna var alldeles för okända och bestämde sig istället för att flytta fokus från de svenska krönikorna för att göra en insats för den internationella forskningen. Av denna anledning strök Jansson följaktligen de yngre krönikorna ur forskningsarbetet för att endast fokusera på Erikskrönikan.⁸

Sven Bertil Jansson har valt att utgå ifrån hur rimkrönikorna har fungerat i politiska och sociala sammanhang. Han har även fokuserat på aspekter som författarens relation till sin uppdragsgivare, hur författaren själv framställer sitt arbete och hur rimkrönikan kan placeras mellan historieskrivningen och epiken. Jansson har valt att göra en litteraturvetenskaplig undersökning. Han har också uttryckligen valt att inte försöka fastställa några politiska tendenser, vilket lämnar forskningsfältet öppet för den typen av frågor som jag har för intention att närma mig Karlskrönikan med.⁹

⁵ Lönnroth 1941, s. 3-7, 13-17.

⁶ Lönnroth 1941, s. 9.

⁷ Sven Bertil Jansson, *Medeltidens rimkrönikor. Studier i funktion, stoff, form*, Stockholm 1971.

⁸ Jansson 1971, s. 5.

⁹ Jansson 1971, s. 6, 13.

Jansson har uppmärksammat de skarpa skillnaderna mellan skildringar av krönikeverkets hjälte och hans allierade gentemot skildringarna av deras fiender. Återgivningarna av karaktärerna har sin grund i kristna värderingar och mönstret för positiva respektive negativa egenskaper är tydligt. Grova överdrifter är normen och svartmålingarna av fienderna är långt ifrån återhållsamma samtidigt som fursten i fokus (ofta beställaren av verket) målas upp som en idealman av rang.¹⁰

I "De medeltida rimkrönikorna" som ingår i Ragnar Björks och Alf W. Johanssons antologi *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar* skriver Sven Bertil Jansson bland annat om Karl Knutssons skickliga propagandatekniker.¹¹ Jansson lyfter även fram Karl Knutsson som en ytterst förfaren politiker som visste hur han skulle befästa sin personliga makt. Även här talar Jansson om kristen tematik och hur karaktärerna i krönikan framställs som delar i kampen mellan det onda och det goda. Gud är genomgående på Karl Knutssons sida och indikationer på att Gud följer Karl Knutssons vilja, istället för tvärtom, är tydliga.¹²

Jansson snuddar vid fursteidealen i sin forskning men genomför aldrig någon djupare analys av dem. Trots det är han den forskare som har bedrivit den mest djupgående analysen av Karlskrönikan utifrån de forskningsfrågor som är intressanta för min undersökning. Han kommer bland annat fram till att karaktäristiken och positiva och negativa egenskaper bestäms av kristna föreställningar och fursten och hans allierade representerar egenskaper såsom mod, ädelhet och givmildhet, samtidigt som hans motbild, den onda mannen, *mala voluntas*, är girig, obarmhärtig och ofta begår illdåd mot kyrkan.¹³

Historikern Kristin Drar har tittat direkt på fursteidealen i svenskt hög- och senmedeltida källmaterial i avhandlingen *Konungens herravälde såsom rättvisans, fridens och frihetens beskydd: medeltidens fursteideal i svensk hög- och senmedeltida källmaterial*.¹⁴ Drar använder sig huvudsakligen av svenska texter ifrån 1300- och 1400-

¹⁰ Jansson 1971, s. 30, 31.

¹¹ Sven Bertil Jansson, "De medeltida rimkrönikorna" i *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*, Ragnar Björk och Alf W. Johansson (red.), Stockholm 2009.

¹² Jansson 2009, s. 49, 51.

¹³ Jansson 1971, s. 30f.

¹⁴ Kristin Drar, *Konungens herravälde såsom rättvisans, fridens och frihetens beskydd: medeltidens fursteideal i svensk hög- och senmedeltida källmaterial*, Stockholm 1980.

talet och i främsta hand furstespeglar. Hon har även inkluderat Karlskrönikan på grund av att dess innehåll i viss mån påminner om en furstespegels.¹⁵

På grund av att Drar har låtit sig begränsas av sina frågeställningar genom att utgå ifrån Aurelius Augustinus statsuppfattning finner jag hennes resultat av mindre värde då de inte rör sig i samma riktning som min undersökning. Eftersom jag har använt mig av den hermeneutiska metoden där materialet självt i stort sett får ställa de frågor som är relevanta finner jag att min och Drars undersökningar om senmedeltida fursteideal är vitt skilda.¹⁶ Drars frågeställningar är begränsade och onyanserade vilket medför att hon går miste om många av de aspekter som är av intresse för min forskning. Drar nämner endast ytterst lite om propagandabruket i dessa verk och kopplar det inte till idealen i den utsträckning som jag finner relevant. Därför är hennes slutsatser angående fursteidealerna inte användbara i min forskning.¹⁷

Professor Dick Harrison nämner Karl Knutssons politiska propagandastrategier i *Karl Knutsson – En biografi*.¹⁸ Han uppmärksammar Karl Knutssons behov av att nå ut till bondebefolkningen för att förbättra sitt dåliga rykte och hur han låter färdigställa Karlskrönikan för att fylla detta behov. Harrison redogör även kort för hur Karl Knutsson låtit bearbeta och inkorporera Engelbrektskrönikan i den färdigställda krönikan. Liksom äldre forskning lyfter även Harrison fram de svartmålningar och försköningar av karaktärer som sätter sin prägel på Karlskrönikan och kampen mellan gott och ont, med Gud som ständigt står på Karl Knutssons sida.¹⁹

Den tidigare forskningen som behandlar Karlskrönikan har således uppmärksammat viktiga och intressanta aspekter såsom:

- Svartmålningen av fiender och förskönande beskrivningar av Karl Knutsson och hans allierade.
- Den kristna tematiken i dessa personskildringar.
- Gud som bevakare av Karl Knutssons intressen.

¹⁵ Drar 1980, s. 1-3, 6.

¹⁶ Se mer under kapitlet "Analytiskt ramverk" där jag genomför en djupare förklaring av den hermeneutiska cirkeln.

¹⁷ Drar 1980, s. if. 6, 25. Drar benämner Thomas av Strängnäs *Frihetsvisan* som högklassig propaganda vars syfte är att hylla friheten gentemot tyranniets ohyggligheter, då Sverige låg under restaurationshot från Erik av Pommern. Se Drar 1980, s. 119.

¹⁸ Dick Harrison, *Karl Knutsson. En biografi*, Lund 2002.

¹⁹ Harrison 2002, s. 255-262.

- Omarbetningen av Engelbrektskrönikan.
- Karl Knutssons skicklighet som politiker och hans bruk av propaganda.

Det sammanställda forskningsläget lämnar dock en lucka angående de ideal för positiva och negativa fursteideal och dess propagerande värde som uppmärksammats i Karlskrönikan. Tidigare forskare har identifierat och pekat ut några aspekter av de politiska försköningar och svartmålningar som förekommer i krönikan. Vad som saknas är en djuplodad analys av hur dessa karaktärsskildringar ser ut, vilket lämnar forskningsfältet öppet för mig att försöka fylla denna lucka.

Material och metod

Materialet har endast funnits att tillstå med senmedeltida stavning, transkriberat av Gustav Edvard Klemming.²⁰ I översättningsprocessen har jag försökt att göra citaten så lättbegripliga som möjligt, vilket tyvärr har medfört att den stilistiska epiken vid åtskilliga tillfällen förlorats. Uppslagsverket "Fornsvensk lexikalisk databas" vilket innehåller en stor mängd uppslagsord på fornsvenska, har varit ovärderligt.²¹

Karlskrönikan

Karlskrönikan består av en omarbetad version av Engelbrektskrönikan som behandlar åren kring Engelbrektsupproret (1434-36) och ytterligare en del som Karl Knutsson lät skriva för att legitimera sig själv som regent, den så kallade Karlskrönikan som redogör för åren 1436-52. Bland annat så gjorde han anspråk på släktskap med Erik den helige (d. 1160). För att binda ihop dessa delar har han även låtit författa den del som kallas förbindelsedikten. Allt sammanställt behandlar Karlskrönikan åren mellan 1389-1453. Krönikan är ett propagandaverk vars främsta syfte är att framställa Karl Knutsson som en idealfurste och att måla upp en nattsvart bild av hans fiender. Karl Knutssons relationer till bönderna ges också ett stort utrymme i krönikan och det är tydligt att

²⁰ Gustav Edvard Klemming (utg.), *Svenska medeltidens rimkrönikor. D 2, Nya eller Karls-krönikan: början av unionsstriderna samt Karl Knutssons regering, 1389-1952*, efter en originalhandskrift utgiven av G. E. Klemming, Stockholm 1866. Hädanefter kommer jag för enkelhetens skull endast att hänvisa till Karlskrönikan.

²¹ Fornnordisk lexikalisk databas: <http://spraaakbanken.gu.se/fsvlodb/>. Distribueras av svenska fornskriftssällskapet. Uppslagsverket är baserat på K.F. Söderwall, *Ordbok Öfver svenska medeltids-språket*. Vol. I-III, Lund 1884-1918; K.F. Söderwall, *Ordbok Öfver svenska medeltids-språket. Supplement*. Vol. IV-V, Lund 1953-1973; C.J. Schlyter, *Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar*, Lund 1877.

han vill ge en förskönande bild av den dåliga relation han egentligen hade till bönderna.²²

Johan Fredeberen är den mest framträdande av författarna till Karlskrönikan och en av de få som kunnat identifieras. Han har haft tillgång till avgörande dokument och bevisats i närheten av Karl Knutsson och hans kansli, vilket har gjort att identifikationen av honom som författare bör anses vara rimlig.²³

Hermeneutik

Hermeneutiken syftar till att tolka, förstå och förmedla. Själva begreppet hermeneutik har en vid betydelse och det finns ingen enhetlig metod, istället fungerar de olika grenarna inom hermeneutiken som verktyg vilka kompletterar varandra. Grunden för hermeneutiken innebär mötet med en text som inte genast delger sin fulla betydelse, som i många fall grundar sig i en språklig barriär. Det man inte förstår, försöker man att förstå med hjälp av olika hermeneutiska verktyg, man söker således en förklaring på det som texten inte omedelbart tillkännager. Förklaringen som den centrala aspekten inom hermeneutiken är från början lånad utav naturvetenskaperna men dess betydelse har förskjutits till att numera utgå ifrån lingvistiska modeller.²⁴

Förförståelsen är ett centralt begrepp inom hermeneutiken och innebär den samlade förståelse som forskaren bär med sig i form av tidigare erfarenheter, forskningsingångar och angreppssätt. Förförståelsen är för det mesta en tillgång men den kan även påverka forskningen på ett negativt sätt i form av förutfattade meningar

²² Dick Harrison "Del I - Senmedeltiden" i Dick Harrison & Bo Eriksson, *Sveriges historia 1350-1600*, Stockholm 2010, s. 200; Harrison 2002, s. 43, 259f; Jansson 2009, s. 53.

²³ Jansson s. 50; Drar 1980, s. 137. Identifieringen av Karlskrönikans olika författare har främst legat i fokus i den äldre forskningen. Se exempelvis Erik Neumans redogörelser för sin forskning om Karlskrönikans olika författare i Neuman 1927, del I, s. 136, del II, s. 171-180, del III, s. 114 och Neuman 1934, s. 3-8, 12, 14-16. Se även Oscar Wieselgren, förord till *Karlskrönikan*, Stockholm 1938, s. 11.

²⁴ Ingrid Westlund, "Hermeneutik" i Andreas Fejes & Robert Thornberg (red.), *Handbok i kvalitativ analys*, Stockholm 2009, s. 62, 70f. Jesper Gulddal & Martin Møller, "Fra filologi til filosofi - introduktion til den moderne hermeneutik" i Jesper Gulddal & Martin Møller, *Hermeneutik - En antologi om forståelse*, Köpenhamn 1999, s. 10; Paul Ricoeur, "Hvad er en tekst? - forklare og forstå" i Jesper Gulddal & Martin Møller, *Hermeneutik - En antologi om forståelse*, Köpenhamn 1999, s. 238; Paul Ricoeur, *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*, Peter Kemp & Bengt Kristensson (red.), Stockholm 1993, s. 73f.; Friedrich Schleiermacher, *Om begrebet hermeneutik - med stadig hensyn til F.A. Wolfs antydninger og Asts lærebog* i Jesper Gulddal & Martin Møller, *Hermeneutik - En antologi om forståelse*, Köpenhamn 1999, s. 46, originaltitel: "Über den Begriff der Hermeneutik mit Bezug auf F.A. Wolfs Andeutungen und Asts Lehrbuch" i *Sämtliche Werke III*, Reimer 1835.

eller någon form av övertygelse som kan hindra forskaren från att uppmärksamma viktiga aspekter i källmaterialet.²⁵

Vid användandet av en hermeneutisk textanalys är det viktigt att inte själv försöka styra materialet, istället för att överösa materialet med egna frågor bör man låta texten tala för sig själv. Ett öppet förhållningssätt och förmågan att lyssna och ta till sig utav materialets kapacitet att delge information är viktigt inom hermeneutiken.²⁶

Jag har valt att gå tillbaka till en av de ursprungliga grenarna av hermeneutiken istället för att använda mig av moderna forskares definitioner och utvecklingar av begreppet, som exempelvis den tyska filosofen Hans-Georg Gadamer. För att få ut så mycket som möjligt av att använda den hermeneutiska metoden i mitt försök att utröna positiva och negativa fursteideal i Karlskrönikan, ska jag främst använda mig av den inriktning inom hermeneutiken som kallas den hermeneutiska cirkeln.

Friedrich Schleiermacher och den hermeneutiska cirkeln

Teologen Friedrich Schleiermacher (1768-1834) anses vara den moderna hermeneutikens fader, men utgav själv aldrig något verk som behandlar ämnet. Hans arv finns istället i de anteckningar som finns kvar från hans föreläsningar, främst från hans elever men också några av de få anteckningar som är författade av Schleiermacher själv.²⁷ Schleiermacher definierade hermeneutiken som ett verktyg för att förstå främmande tal och texter och menade att hermeneutik var något som används av alla, dagligen och inte är förbehållet endast specialister. Schleiermacher har även gett den hermeneutiska cirkeln dess plats i historieforskningen. Även om det inte var Schleiermacher själv som utformade cirkelns definitiva form har hans utveckling och formulering av den bidragit till den position den har inom forskningen idag. Han beskrev den hermeneutiska cirkeln som en oändlig process som rör sig likt en pendel. En förståelse av helheten kan endast uppnås genom en förståelse för delarna och vice versa. Enligt Jesper Gulddal och Martin Møller är det således viktigt att vara medveten

²⁵ Westlund 2009, s. 70f.

²⁶ Westlund 2009, s. 70, 72, 74.

²⁷ Se t.ex. Schleiermacher 1999.

om kontexten kring det man studerar för att kunna tolka materialet och placera det i dess sammanhang.²⁸

Enligt Ingrid Westlunds definition är den hermeneutiska cirkeln eller förståelsespiralen som den också kallas, främst byggd på en dialog mellan det empiriska materialet och etablerad forskning. För att bäst kunna förstå materialet är det viktigt att ha kännedom om kontexten. På så sätt använder man en tolkningsspiral för att fördjupa förståelsen genom att varva studier av materialet med litteraturinläsning. Att använda en hermeneutisk metod kan liknas vid att lägga ett pussel. För varje ny pusselbit forskaren lyckas utvinna ur materialet kommer han närmre en bild av helheten och det stora sammanhanget och kan placera sin forskning i relation till det. Forskaren gräver hela tiden djupare ned i spiralen och ökar samtidigt förståelsen för materialet och dess kontext.²⁹

Genom att vända sig till etablerad forskning och genom noggrann kontextinläsning kan man undvika att göra en så kallad *naiv tolkning* utav materialet, vilket innebär att man inte förstår eller kan tolka materialet och placera det i ett sammanhang. Det man strävar efter är en *mogen tolkning*, då kännedomen om materialet och dess sammanhang ses utifrån ett vidare perspektiv med grund i etablerad forskning. I kontextinläsningen är det viktigt att uppmärksamma sammanhanget mellan när texten skrev och dess innehåll. Inom det kritiska hermeneutiken är det textens intention man försöker fastställa medan man inom den psykologiskt inriktade hermeneutiken försöker nå författarens intentioner. I båda fall har kontexten en given del i tolkningen av materialet.³⁰

Utifrån förståelsens inriktning mot det lingvistiska är språkliga frågor en viktig aspekt inom hermeneutiken. Det är viktigt att uppmärksamma sådant som återkommer i texten, till exempel ord och fraser som upprepas, då de kvantitativa delarna också är en del utav helheten. Genom att studera återkommande fraser och litterära mönster kan man utläsa vad materialet självt påvisar vara viktig information.³¹

För att på bästa sätt kunna tolka och förstå Karlskrönikan ska jag varva studier av materialet med litteratur- och kontextinläsning. Genom att börja mitt arbete med att

²⁸ Gulddal & Møller 1999, s. 16, 18-20.

²⁹ Westlund 2009, s. 65, 71, 75f.

³⁰ Westlund 2009, s. 65, 67.

³¹ Westlund 2009, s. 75.

se på materialet med ett öppet förhållningsätt tror jag mig kunna uppmärksamma intressanta faktorer som jag inte hade uppfattat på samma sätt om jag haft kännedom om den etablerade forskningen. På samma sätt tror jag att litteraturinläsningen bidrar till att göra mig uppmärksam på sådant som jag hade uppfattat på ett annat sätt utan medvetande om den etablerade forskningen. Genom att använda mig av den hermeneutiska cirkeln som metodologiskt angreppssätt är min intention att berika analysen med olika infallsvinklar och få en bred men samtidigt djupgående analys. För att lyckas med detta är det viktigt att alltid hålla sig med ett öppet förhållningsätt och vara uppmärksam på vad materialet själv delger, särskilt om det går emot ens egna förväntningar.

Analytiskt ramverk

Politisk kultur

Tesen om politisk kultur har medfört en stor förändring inom västerländsk sociologi och även påverkat den politiska arenan sen 1960-talet. Politisk kultur förutsatte ett samarbete mellan olika vetenskapsgrenar och sammanförde bland annat antropologi med politiska studier. Från och med 1970-talet förekom begreppet dock alltmer sällan inom det politiska och sociologiska forskningsfältet. Från och med mitten av 1980-talet har begreppet fått en starkare ställning och syns numera återkommande inom olika grenar på det akademiska forskningsfältet.³²

Politisk kultur innebär det mentala förhållningsätt som varje individ har till politiken och objekten som agerar inom den. Genom att undersöka hur Karl Knutsson försökt påverka den politiska regimen som innefattar de politiska processernas institutioner, normer och värden, kan vi se hur han har försökt bearbeta den kollektiva uppfattningen om de politiska inflödesobjekten (aktörer i beslutsprocesser) och skapa politisk kognition (medvetenhet). Politisk kultur innebär även att man kan studera hur

³² Nicolas Demertzis, *Cultural theory and political culture: New directions and proposals*, Lund 1985, s. 136.

objektet (i detta fall Karl Knutsson) har försökt att påverka allmogens politiska omdömen om honom, så kallat politisk evaluation.³³

En viktig del i propagandastrategier, på senmedeltiden som idag är att fokusera på att skapa en tydlig uppdelning i svart och vitt, att skapa en känsla av "vi" och "dem" Genom att påverka folkets politiska förhållningsätt och ladda dem med positiva eller negativa omdömen och känslor inför politiska objekt, kan man skapa allierad och alienerad politisk kultur. Allierad politisk kultur innebär en medvetenhet om politiska objekt vilka man hyser positiva omdömen och känslor inför, såkallad mental närhet till det politiska objektet. Alienerad politisk kultur innebär motsatsen, negativa omdömen och känslor inför politiska objekt och en mental distans.³⁴

Politisk kultur utgör ett viktigt instrument för min studie genom att förena individens inflytande och möjlighet att påverka med klassaspekter och samhällsfaktorer. Genom att använda politisk kultur som ett teoretiskt perspektiv möjliggörs en förening av mikro- och makroanalyser och ett ökat handlingsutrymme för individen gentemot teorier om politiska strukturer. Karl Knutssons agerande och påverkan inom den kulturella och politiska hegemonin ges på så sätt frihet att analyseras på ett öppet och mångdimensionellt sätt.³⁵

Karl Knutsson kommer således att analyseras som en individuell politisk maktspelare och hans strategier och handlingar kommer att klarläggas utifrån den politiska kulturen och hans möjligheter att agera inom den. Politisk teori sammanfaller med den hermeneutiska metoden på så sätt att uppmärksammandet av återkommande handlingar och symboler anses kunna kartlägga ett psykologiskt mönster av författarens intentioner som möjliggör och motiverar valet av mitt analytiska ramverk.

För att Karl Knutsson skulle lyckas förmedla positiva och negativa fursteideal har han utnyttjat sin makt att påverka den kulturella hegemonin. Med sitt stora inflytande inom både den politiska och kulturella sfären har han använt sig av populärunderhållning för att nå ut till bondebefolkningen och skapa en så fördelaktig bild av sig själv som möjligt. Genom att medvetet använda sig av former av

³³ Thomas Denk, *Politisk Kultur*, Malmö 2009, s. 19,21, 25, 31. Thomas Denk hänvisar huvudsakligen till Gabriel Almond & Sidney Verba, *Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton 1963.

³⁴ Denk 2009, s. 23.

³⁵ Demertzis 1985, s. 134f.

kulturyttringar som Karl Knutsson visste skulle nå bondebefolkningen använde han sig av en senmedeltida variant av propaganda.³⁶

Propaganda – spridning av sanning eller lögn?

Idag är propaganda ofta omtalat som något negativt och det finns ett stort intresse av att identifiera och förstå bruket av propaganda för att kunna undvika dess effekter. Många är uppmärksamma på t.ex. skönhetsindustrins påverkan av människors självbild och hur det skapar ett behov av att använda deras produkter. Likväl är det få som helt kan undvika dess effekt.³⁷

Min intention är att använda propaganda som ett analytiskt redskap då det definieras av spridandet av idéer och kontrollerandet av attityder genom att medvetet använda inflytande och påverkan inom särskilda frågor. Huvudstrategin går ut på att idealisera och försköna det som är positivt och eftersträvansvärt, samtidigt som man förtalar meningsmotståndare och andra som uppfattas som oangenäma i sammanhanget. Huvudsyftet är att måla upp en tydlig bild av rätt och fel och en kategorisering i svart eller vitt. Karl Knutssons propagerande intentioner utgör således ett utmärkt exempel på ett försök att forma och förmedla ideal som Sveriges bondebefolkning under 1400-talet kunde identifiera sig med. Genom att appellera till den del av befolkningen som han förutsatte var politisk kognitiva (medvetna om politiska objekt) försökte han skapa positiva och negativa förhållningsätt till sig och sina politiska motståndare.³⁸

Propaganda har aldrig ersatt militär styrka eller resurser men har ofta spelat en viktig roll i krigsföringstider och har använts för att påverka eller bekräfta känslor och beteenden. Karl Knutsson var i stort behov av att nå ut till bondebefolkningen av den orsaken att han aldrig lyckades etablera en god relation till dem eller insåg deras politiska potential.³⁹

Man kan ifrågasätta användandet av moderna definitioner och litteratur om propaganda i studerandet av senmedeltida källmaterial. Men jag vill hävda att

³⁶ Boréus 2009, s. 117f.

³⁷ Ted J. Smith III (red.), *Propaganda. A pluralistic perspective*, New York 1989, s. 1.

³⁸ Kjell Möijer, *Propaganda – Språk och påverkan*, Solna 1994, s. 27; Oliver Thomson, *Easily Led. A History of Propaganda*, Gloucestershire 1999, s. 2; Denk 2009, s. 21-23.

³⁹ Anthony Rhodes, *The Art of Persuasion: World War II*, New York 1976, s. 7; Harrison 2010, s. 198f.

definitionen av propaganda och dess metoder i stor utsträckning går att applicera på Karlskrönikan. De beskrivningar av propaganda som rör modern massmedia kommer jag inte att använda mig av i mitt forskningsarbete, däremot så kommer jag att använda mig av definitionen av propagandans igenkänningsvärde genom att dra paralleller till Karl Knutssons påverkan av den kulturella hegemonin.

För att propaganda ska lyckas med sitt syfte är den beroende av mottagaren. Budskapet måste nå ut till mottagaren på rätt sätt vilket kan påverkas av mottagarens attityder, kunskaper, erfarenheter och inställning till sändaren. Om mottagaren inte är i rätt tillstånd för att ta åt sig av budskapet så misslyckas intentionen att påverka. Karl Knutsson har varit medveten om detta och utnyttjat igenkänningsvärdet som finns i populärkulturen. För att finna något vara underhållande och intressant är det väsentligt med igenkänningsfaktorer. Karlskrönikan som sjöngs eller talades på värdshus bör ha innehållit flera aspekter som bönderna har identifierat sig med och funnit underhållande, i annat fall så hade den propagerande effekten uteblivit.⁴⁰

⁴⁰ Thomas Småberg, "Ideal och identiteter: Föreställningar kring vänskap i Erikskrönikan och Karlskrönikan", i *Vänner, patroner och klienter i Norden 900-1800*, Lars Hermansson, Thomas Småberg, Jón Viðar Sigurðsson & Jakob Danneskiöld-Samsøe (red.), Reykjavík 2007, s. 158.

Historisk kontext

Det politiska läget i Sverige kring första hälften av 1400-talet

Redan innan digerdöden drabbade Sverige hade Magnus Eriksson svårt att få skatterna att räcka till. Efter det katastrofala året 1350 då digerdöden nådde Sverige, blev det ännu svårare och det krävdes radikala förändringar för att stabilisera den ekonomiska situationen. De extraskatter som infördes, så kallade gärder, kunde lätt medföra uppror bland den kraftigt minskade bondebefolkningen om inte statsmakten var tillräckligt stark, vilket drev ett antal svenska kungar på landsflykt under 1400-talet.⁴¹

En farlig men eventuellt lönsam metod var att utföra en reduktion, vilket innebar att man återtog mark till kronan eller omdefinierade mark som avgjordes av en räfsten, en domstolsundersökning som avgjorde om jordegendomar tillhörde skatte-, frälse-, eller kronojord. Margareta Valdemarsdotter lyckades trots riskerna att genomföra en lyckad reduktion kring 1400-talets början men blev på grund av detta avskydd av frälset och kyrkans män. Drygt femtio år senare försökte Karl Knutsson att återupprepa Margaretas lyckade reduktionsförsök men utan liknande framgångar.⁴²

Vid början av 1400-talet tog Sveriges politik en särartad utvecklingsväg i jämförelse med resten av Europa. Riksrådet, frekvent förekommande i källmaterial från senmedeltiden, bestod av biskoparna och de mest inflytelserika frälsemännen i landet. Riksrådet var en stark maktbas som styrde landets rikspolitik och även landet om kungen var för svag för att upprätthålla sin egen makt och i de fall då han av olika anledningar inte befann sig inom rikets gränser. Under första delen av 1400-talet ansågs Kalmarunionen, som genomdrivits av Margareta Valdemarsdotter i Kalmar den 17:e juni 1397, vara en självklarhet och var på intet sätt unik i Europa. Karl Knutsson var kontroversiell och vände sig emot unionen när han blivit vald till kung och arbetade istället för att legitimera sig som rättmäktig tronföljare till Erik den helige.⁴³

⁴¹ Harrison 2010, s. 107; Harrison 2002, s. 22.

⁴² Harrison 2010, s. 107.

⁴³ Harrison 2010, s. 109; Harrison 2002, s. 25-27, 259f; Jansson 2009, s. 49, 53. Den polsk-litauiska unionen under Vladislav II är ett exempel på en samtida allians liknande Kalmarunionen. Se Anders Fröjmark, *Sverige under Kalmarunionens tid. En politisk-historisk översikt*, Kalmar 2006, s. 6.

Karl Knutsson var den första att inneha det nya ämbetet som riksföreståndare 1438, efter skickligt maktspel och något som kan liknas vid en kupp. Det nya ämbetet innefattade stor makt och innehavaren utgjorde ofta ett hot mot Kalmarunionens egentliga härskare, då riksföreståndaren regerade i regentens ställe i de fall då denne av olika anledningar inte kunde närvara.⁴⁴

Karl Knutsson (Bonde) föddes 1408/9 och härstammade från ätterna Bonde och Sparre. Om hans egentliga födelseort vet man inte så mycket, men man har kunnat fastställa att han inte föddes i Stockholm, vilket gjorde människorna och den politiska miljön i huvudstaden främmande för honom. Trots dessa faktorer var han en skicklig maktspelare och med sitt stora kontaktnät i form av släkt och vänner etablerade han en maktbas vilket gjorde honom respekterad och även fruktad av de andra herremännen. Betydelsen av släktskapsband och vänskap var i det medeltida samhället själva grundstenarna för att kunna utöva makt. Dessa ömsesidiga relationer byggde på lojalitet och utgjorde en slags social och politisk säkerhet. Dessutom hade Karl Knutsson gott om ekonomiska tillgångar. Vid endast 20 års ålder var han en av de godsrikaste männen i riket och ägde flera hundra gårdar i Sydsverige och Östdanmark. Som Harrison framhåller lyckades Karl Knutsson med skicklighet och hänsynslöshet att bli den enda kung som regerat över Sverige vid fyra skilda tidpunkter.⁴⁵

Engelbrektsupproret och allmogens ökade inflytande

Engelbrektsupprorets främsta orsak låg i ett utbrett missnöje skapat av unionsmonarkins och Erik av Pommerns hårda politik med dyra krig och de påföljande gärder som drabbade folket. Själva upproren började i Dalarna, där uppretade bergsmän fann att Engelbrekt Engelbrektsson var en övertygande och karismatisk ledare som efter agiterande propaganda ledde dem till uppror mot fogden Jösse Eriksson. I hela riket rådde irritation och upprördhet över Erik som tilldelade utlänningar förläningar och det förnedrade i att behöva betala extraskatter för orsaker som inte tycktes vara legitima till en lågtysk fogde, som inte ens kunde göra sig förstörd bland bönderna. Engelbrekt hade stora framgångar med att agitera bergsmän

⁴⁴ Harrison 2010, s. 109.

⁴⁵ Harrison 2002, s. 14, 41f, 45, 74-76; Lars-Olof Larsson, *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*, Stockholm 1997, s. 228, 230; Småberg 2007, s. 147f; Fröjmark 2006, s. 10. Se "regenter i Norden från 1350 till 1600" i Harrison & Eriksson 2010, s. 567

och bondebefolkningen i Mellansverige och ledde dem i två framgångrika uppror 1434 och 1436 innan sin plötsliga död. Emellertid är det inte alltigenom korrekt att kalla upproren för renodlade bondeuppror då även de andra stånden deltog för att uttrycka missnöje och för att kämpa för en allmänt förbättrad tillvaro.⁴⁶

Redan innan upproren var böndernas och arbetarnas ställning stärkt till följd av att digerdödens frammarsch gjort dem mer värdefulla, men deras möjlighet att påverka den politiska arenan kom att öka ännu mer. Efter Engelbrektsupproret existerade något som liknade en ståndsrepresentativ församling. Det var inte en ny företeelse men det är svårt att avgöra hur stor betydelse den tidigare innehaft och hur mycket inflytande de lägre stånden egentligen hade vid denna församling. Under den senare delen av 1400-talet växte allmogens makt och inflytande till stor del på grund av att de då räknades som en militär styrka med möjlighet att påverka den politiska arenan. Det var ingen ovanlighet att borgare och bönder skickade representanter att plädera för sin sak inför riksrådet. Makten var ännu bräckligare än förut och individerna vid makten sörjde själva för upprätthållandet av lag och ordning i riket.⁴⁷

En av de höfrälsemän som inte var redo att acceptera böndernas ökade maktinflytande var Karl Knutsson. Men för att fortfarande ha en chans att överleva i det politiska spelet var han tvungen att alliera sig med Engelbrekt. Han tog alla chanser han fick att tillskansa sig mer makt och såg till att vid ett tillfälle bli utsedd till ensam riksföreståndare, men lyckan blev kort och Engelbrekt tvingade honom sedermera att dela titeln med honom. Trots motgångarna höll sig Karl Knutsson fast vid den politiska makten.⁴⁸

När Magnus Bengtsson (Natt och Dag) mördade Engelbrekt började hans egentliga symbolvärde som böndernas frihetskämpe. En helgonkult blomstrade och sägner spreds om mirakler som skett vid hans grav och han hyllades som politisk martyr under flera hundra år efter sin död. Vilket innebar att det låg stor vikt vid att hedra Engelbrekts minne och att akta sig för att tala illa om honom för att inte stöta sig med hans många och trogna beundrare. Efter Engelbrekts plötsliga död präglades den

⁴⁶ Harrison 2010, s. 113f; 116; Harrison 2000, s. 423; Dick Harrison, *Uppror och allianser. Politiskt våld i 1400-talets svenska samhälle*, Lund 2004, s. 15, 52, 54; Larsson 1997, s. 179.

⁴⁷ Harrison 2010, s. 111-113, 122; Harrison 2002, s. 22f.

⁴⁸ Harrison 2010, s. 120, 122.

politiska scenen av oro och rivalitet bland herremännen i flera år. Det fanns ingen som kunde efterträda honom som den karismatiske och populära ledaren.⁴⁹

Det som har gått till historien som "Pukefejden" var den maktkamp som utspelades mellan Karl Knutsson och Engelbrekts närmsta man Erik Puke. Karl Knutsson hade stöd hos högfrälset och använde det för att förbättra sin ställning samtidigt som Erik Puke levde efter minnet av Engelbrekt. Puke lät tillverka skrämselfpropaganda och spred rykten om Karl Knutsson som en "bondeplågare" vilket kom att prägla Karl Knutsson relation till bönderna som genom hela hans liv förblev dålig. Karl Knutsson insåg aldrig, eller ville inte inse böndernas ökade betydelse och inflytande. Hans rykte förbättrades inte av att han lät bränna bönder på bål som en symbolisk handling för att de tidigare stått på Pukes sida. Dessutom lät han fånga in och döda Erik Puke vilket ytterligare fick honom att framstå som grym och hänsynslös.⁵⁰

Efter Pukes död utmanades Karl Knutsson genast av nya fiender, bland andra Kristoffer av Bayern och Kristian av Oldenburg. Han insåg att han var tvungen att vidta alternativa åtgärder och beordrade fram ett propagandaverk som skulle framställa honom i bättre ljus jämfört med hans fiender. År 1455 började arbetet med hans främsta propagandaverk: Karlskrönikan.⁵¹

Medeltida rimkrönikor

Sven Bertil Jansson har i sin ovan nämnda doktorsavhandling fokuserat främst på Erikskrönikan för att sätta in den i ett sammanhang med rimkrönikor ifrån resten av Europa under hög- och senmedeltiden. Trots de problem Jansson stött på i form av bristande homogenitet och svåröverskådliga texter har han gjort en någorlunda representativ karaktäristik av rimkrönikorna.⁵²

Själva begreppet rimkrönika är svårt att definiera, då det finns många olika verk som faller in under denna kategori. För att man ska kunna kalla ett verk för en rimkrönika måste det dock uppfylla vissa kriterier; den måste återges i versifierad rimmad framställning och behandla någon form av historiskt skeende. Karaktäristiskt

⁴⁹ Harrison 2010, s. 121f.

⁵⁰ Harrison 2010, s. 122-124; Harrison 2002, s. 103; Larsson 1997, s. 232.

⁵¹ Harrison 2010, s. 132.

⁵² Jansson 1971, s. 5.

för rimkrönikorna är också att de redogör för en rad regenters liv och handlingar i kronologisk ordning. De utländska motsvarigheterna kallas för: *reimchronik*, *chronique rimée* och *metrical chronicle* och de kan alla variera från ett par hundra rader till uppemot etthundratusen rader. Gemensamt är att de ofta behandlar en furstesläkts eller ett folks historia och ibland kan de även behandla enskilda händelser såsom historiska slag eller fälttåg. Rimkrönikorna hade alla olika syften och användes för sociala, religiösa, litterära och vad som är mest intressant i denna undersökning: politiska skäl.⁵³

Rimkrönikan kan placeras någonstans mellan historieskrivning och en form av epos. Historiska skeenden behandlas som lärdomar att dra nytta av och förfädernas handlingar presenteras som nödvändiga för att erhålla kunskap. På så sätt betraktas historien som en spegelbild att blicka in i för att dra lärdomar av sina förfäder och för att se regentens egen plats i den historiska kronologin.⁵⁴

Den första blomstringsperioden för rimkrönikorna ägde rum i det anglonormandiska Europa kring 1100-talet. Författarna till de anglonormandiska krönikorna var ofta beroende av högt uppsatta personer och var tvungna att anpassa stoffet efter en hövisk publik som befann sig nära hovlivet. I dessa äldre krönikor är det landets furste och inte folket eller landet självt som ligger i fokus. De personskildringar som förekommer är starkt kontrastfyllda och man möter svartmålningar och förskönande beskrivningar liknande dem som återfinns i Karlskrönikan. Karaktäristiken och positiva och negativa egenskaper bestäms av kristna föreställningar och fursten och hans allierade representerar egenskaper såsom mod, ädelhet och givmildhet, samtidigt som hans motbild, den onda mannen, *mala voluntas*, är girig, obarmhärtig och ofta begår illdåd mot kyrkan.⁵⁵

Epiken ligger nära bibliska berättelser och historien visar att alla händelser endast är en del i Guds plan. Källmässigt användes samma typ av källor som den latinska historieskrivningen använde sig av och sagor, legender och anekdoter var vanligt källmaterial. Det första representativa verket för genren är Geffrei Gamars *Estore des Engleis*, författad i England och daterad till strax före 1140.⁵⁶

⁵³ Jansson 1971, s. 9; Jansson 2009, s. 45.

⁵⁴ Jansson 1971, s. 33f, 36.

⁵⁵ Jansson 1971, s. 27f, 30f.

⁵⁶ Jansson 1971, s. 11, 33, 56f.

Kring 1300-talets början producerades stora kvantiteter av rimkrönikor och de hade sin verkliga blomstringsperiod. Olika förutsättningar påverkade innehållet i krönikorna och det går att urskilja en rörelse bort från skildringen av ett lands kronologiska historia med ett mytologiskt förflutet. Olika politiska syften formade innehållet och moderna skeenden fick allt större utrymme. Individerna och hans insatser lyftes fram och intentionen var att förstärka förtroendet för kungen och förbättra hans rykte.⁵⁷

Underhållningsfaktorer var inte längre lika framträdande som i de äldre rimkrönikorna, istället prioriterade man att lyfta fram historiska fakta för att fylla ett kunskapsbehov. Rimkrönikorna har på så sätt många likheter med de samtida furstespeglarna, till exempel den i Sverige författade Konungastyrelsen (daterad till 1330 eller 1350-talet) och det fanns en betonad pedagogik, riktad mot fursten och hans ämbete. Man var inte längre beroende av källmaterial, författarna vävde in egna kunskaper och erfarenheter i berättelserna och man använde sig av fler ögonvittnen som källor. Det var också vanligt att man använde sig av muntliga traditioner vid nedtecknandet av krönikorna. Detta ledde till att rimkrönikorna i princip aldrig var färdiga och att författaren under alla omständigheter var ersättbar.⁵⁸

När Erikskrönikan, den äldsta av de svenska rimkrönikorna (som behandlar åren omkring 1250-1319) författades var rimkrönikor redan en etablerad genre i engelska, franska och tyska språkområden vilket visar på att Sverige hade kontakt med kulturlivet i övriga Europa. Sverige producerade också flest krönikeverk i Norden vid denna tid. Erikskrönikans författare diskuterar varken sanningsproblematik eller vilka källor han använt, krönikan är som många andra samtida rimkrönikor en slags instruktionsbok för landets furste men den har också ett underhållande syfte. Man kan inte påstå att den har använts som en handbok i gott uppförande för unga herremän men dess ideal har varit representerade vid det kungliga hovet. Sven Bertil Jansson har även funnit att texten är mer religöst präglad än vad han fann vara rimligt att förvänta.⁵⁹

⁵⁷ Jansson 1971, s. 78, 84f, 97, 101.

⁵⁸ Jansson 1971, s. 102-104, 119f; Jansson 2009, s. 46.

⁵⁹ Jansson 1971, s. 134, 138, 140, 145, 147, 151, 154-156, 164; Harrison 2002, s. 43.

Karl Knutsson och hans bruk av propaganda som politiskt medel

När de flesta hör ordet propaganda idag tänker de antagligen på andra världskriget och Hitlers effektiva spridning av propaganda under 1930- och 1940-talet, eller något liknande exempel på effektiv modern propaganda som spridits genom massmedia. Propagandans historia är mycket äldre än så och har använts av politiker och andra maktinnehavare under de senaste femtusen åren av mänsklig historia. Begreppet propaganda myntades på 1500-talet och blev känt som något som användes av "den andra sidan". Shakespeares *Macbeth*, Dantes *Inferno* och Beethovens *Fidelo* är alla exempel på propagandaverk som framstående kulturyttrare har producerat genom tiderna. Idag är det inte många som kan urskilja propagandan i dessa verk och därför är de erkända som stora konstnärliga verk istället för att ha avfärdats som propagerande och tendentiösa källor.⁶⁰

Inom den katolska kyrkan lades stora satsningar på propaganda och en av de mest propagandamedvetna påvarna var Gregorius VII (1020-85) vars största triumf inom propagandaskapandet var korstågen. De centraleuropeiska häxkampanjerna som gjorde häxbrännningar omåttligt populära och spridningen av antisemitiska åsikter kan också hållas representativt för senmedeltida propaganda.⁶¹

Libellus de Magno Erici regi är ett av de första kända propagandaverken i Sverige vid denna tid och skrevs under 1360-talet för att svärta ned Magnus Eriksson och skriften har påverkat många generationers uppfattning om honom. Under Karl Knutssons första regeringstid, kring 1450-talet, producerades en stor mängd propaganda och förutom Karlskrönikan lät han producera Gotlandsvisan för att vända folket emot kung Kristian och för att täcka upp för de misslyckade försök han genomfört för att återta Gotland.⁶²

Karl Knutssons främsta mål med sin propaganda var att nå ut till bönderna och förbättra sitt dåliga rykte bland dem. De flesta av bönderna kunde inte läsa och kunde inte heller köpa något så dyrt som en bok eller pamflett, Karl Knutsson var därför

⁶⁰ Thomson 1999, s. 2, 4, 5.

⁶¹ Thomson 1999, s. 133f, 163.

⁶² Harrison 2010, s. 199f; Fröjmark 2006, s. 15.

tvungen att rikta in sig på den muntliga traditionen med krönikor som man högläste ur eller sjöng på torg och krogar.⁶³

Karl Knutsson använder sig av tidstypiska nedsvärtanden av sina politiska fiender. Något han genomfört så effektivt att exempelvis Kristoffer av Bayern haft ett oförtjänt dåligt rykte som Kristoffer "barkakonung" under flera sekler. Han lät producera skrifter som uttryckte starkt ogillande mot danskarna och lät även skriva propagerande skrifter på lågtyska. Karl Knutsson kunde utnyttja propagandans makt och visste hur han skulle kunna framställa sig och sina fiender i rätta ordalag och var en av de första i Sverige att inse propagandans verkliga potential. Med detta i åtanke ska vi nu närma oss Karlskrönikan för att fastställa positiva och negativa fursteideal i det senmedeltida Sverige.⁶⁴

⁶³ Harrison 2010, s. 198f.

⁶⁴ Harrison 2010, s. 200-203; Jansson 2009, s. 51; Karl-Ivar Hildeman, *Politisk rimdans. En viskavalkad genom svensk historia - Från Karl Knutsson till Karl Gerhard*, Sammanställd av Karl-Ivar Hildeman, Sven G. Hansson, Bengt R. Jonsson, Stockholm 1960.

Glorifiering och smutskastning i Karlskrönikan – En analys

Genom att använda den hermeneutiska cirkeln som metodologiskt angreppssätt har jag närmat mig Karlskrönikan med ett så öppet förhållningssätt som möjligt för att låta materialet självt visa hur de positiva och negativa fursteidealerna framträder. Jag har medvetet letat efter sådant som syftar till att beskriva personer och deras egenskaper och även uppmärksammat karaktärernas agerande vid vissa situationer och hur detta återspeglar positiva och negativa ideal. Jag har inte utmejslat några specifika undersökningpunkter utöver detta för att lättare kunna göra en djupare analys och urskilja den information som materialet inte direkt tillkännager. Efter översättningen och studerandet av Karlskrönikan har jag delat upp analysen i dessa fem huvudkategorier: *De positiva fursteidealerna, de negativa fursteidealerna, furstens relation till bondebefolkningen, furstens relation till utlänningar – Karl Knutssons försök att skapa en tidig form av en riksidetitet och Gud – Karl Knutssons allierade eller undersåte?*

De positiva fursteidealerna

Det finns tydliga indicier på att Karlskrönikans äldsta delar omarbetats för att förbättra framställningen av Karl Knutsson. I de delar som strukits från den ursprungliga Engelbrektskrönikan finner vi bland annat raden: "then ädla wijsa köna man"⁶⁵ (Den ädla visa sköna man) om Engelbrekt. Anledningen till att dessa positiva ord om Engelbrekt uteslutits ur Karlskrönikan är att den glorifierade bilden av honom inte ska överskugga den tänkta idealbilden av Karl Knutsson.⁶⁶

Karlskrönikans handling har sin grund i den traditionellt kristna uppgörelsen om gott och ont och det är därför lätt att urskilja Karl Knutssons fiender från hans vänner då de följer ett tydligt mönster. De positiva idealerna är relaterat till uppförandet och de höviska dygderna värdesätts för att förmedla och försöka skapa en mall för hur uppträdande skulle normeras, i fallet med de svenska krönikorna också att knyta Sverige till de europeiska hovens kulturliv som hade sitt ursprung i Frankrike. Det höviska riddaridealet innebar att vara modig, stark, föra sig med gott skick och stå på

⁶⁵ Karlskrönikan, s. 333, v. 1305.

⁶⁶ Jansson 2009, s. 50; Harrison 2002, s. 260.

de fattigas sida. Dessa ideal är alla representerade i Karlskrönikan och det höviska mönstret följs noggrant av Karl Knutsson och de som står på hans sida.⁶⁷

Karl Knutssons möjligheter att påverka de höviska idealen och att kunna formulera eftersträvansvärda förändringar inom den politiska kulturen förutsätter en aktiv politisk miljö med deltagande politiska subjekt. Det har således krävts att en medvetenhet och orientering i det politiska systemet, något som Karl Knutsson bevisligen hade.⁶⁸

Karl Knutssons intention har varit att skapa en allierad och en alienerad politisk kultur. Genom propagandans tydliga uppdelning i svart och vitt har han velat skapa en mental närhet och medvetenhet om sig själv och sina politiska fiender. Den tydliga idealbilden av Karl Knutsson själv är tänkt att påverka krönikans läsare (och åhörare) till att hysa positiva omdömen och känslor för honom, det vill säga allierad politisk kultur. På samma sätt är de genomarbetade niddbilderna av Karls politiska fiender tänkta att skapa negativa känslor och omdömen och en mental distans, så kallat alienerad politisk kultur.⁶⁹

Den mest framträdande positiva egenskapen är handlingskraftigheten som återfinns främst hos Karl Knutsson och Engelbrekt Engelbrektsson. I Karlskrönikan målas de båda upp som böndernas frihetshjältar som alltid står beredda att försvara bönderna och deras rättigheter. Hur relationen till bönderna hanteras utgör en stor del utav stoffet i Karlskrönikan och de flesta positiva egenskaperna är på något sätt knutet till denna relation. I mitt försök att identifiera och karaktärisera fursteidealerna, genom att försöka utläsa det som materialet inte genast tillkännager, har jag kunnat konstatera att de följer ett tydligt mönster.

De sju himmelska dygderna utgör mallar för hur Karl Knutsson och de andra representanterna för de positiva fursteidealerna ska agera och karaktäriseras. Jag kommer nedan att presentera dygderna och hur de framträder i Karlskrönikan. I kapitlet om de negativa fursteidealerna kommer jag att redogöra för de sju dödssynderna som ofta hänvisas till som dygdernas motsatser och utgör självklara komponenter för en skapad motbild till Karl Knutsson som idealfurste.

⁶⁷ Jansson 2009, s. 50; Småberg 2007, s. 151, 155-157

⁶⁸ Demertzis 1985, s. 139.

⁶⁹ Denk 2009, s. 23.

De sju himmelska dygderna

De sju himmelska dygderna består av:

- Ödmjukhet
- Generositet
- Kyskhet
- Medmänsklighet
- Avhållsamhet
- Tålamod
- Flit

Romersk-katolsk teologi har indelat människans synder i olika kategorier. De som anses vara oförlåtliga är de sju dödssynderna som leder till den eviga döden. De sju himmelska dygderna hänvisas ofta till som deras motsats. De sju himmelska dygderna och dödssynderna fick stor spridning i de kulturella kretsarna under 1300-talet till följd av Dante Alighieris *Den gudomliga komedin*. Vilket visar på att Karlskrönikan följer ett för sin tid modernt och vida spritt teologiskt mönster.⁷⁰

Ödmjukhet är den första av de sju himmelska dygderna och egenskapen finner vi representerad hos Karl Knutsson själv då han alltid är villig att stå tillsvarts för sina handlingar. Kristiern Nilsson, i Karlskrönikan även refererad till som Drotsen, måste efter att ha framfört falska anklagelser mot Karl Knutsson samla till ett allmänt sammanträde där han kan stå till svarts för anklagelserna. Således skiljer sig Karl Knutsson från sina politiska motståndare genom att stå upp för sina handlingar och inte vara undflyende och feg. Genom att låta sig ställas till svarts inför allmänheten visar han också en ödmjukhet och respekt inför folkets åsikter, vilket troligtvis har varit just den framställning av sig själv han har velat förmedla. Samma ödmjukhet visar Karl Knutsson inför de bönder i Dalarna som, enligt honom helt utan skäl, slagit ihjäl en utav hans fogdar. Det beskrivs att: ”Tha marsken thera ödmywkt hörde, stora nadh

⁷⁰ Se *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*, uppslagsord: ”Huvudsynd”, Svensk redaktör: John Granlund, Malmö 1962.

han medh them gjorde”⁷¹ (Då marsken därvid ödmjukt hörde, stor nåd han med dem gjorde).

Intentionen med att använda denna formulering av Karl Knutssons egenskaper som ödmjuk och barmhärtig är att öka böndernas förmåga att identifiera sig med honom och känna förtroende för honom som inflödesobjekt inom den politiska regimen. Han försöker appellera till böndernas förmåga att känna politisk affektion till honom som politisk objekt, det vill säga direkt känslpropaganda.⁷²

En annan gest som indikerar Karl Knutssons ödmjukhet är att han inte låter sig beröras av det smicker som han får höra då Kristoffer av Bayern blir vald till kung istället för honom. Både Karl Knutsson och Kristoffer nås av orden att ”Marsken”⁷³ skulle bli en bättre kung och är mer värdig kronan. Kristoffer blir avundsjuk på Karl Knutsson och fattar starkt misstycke för honom, allt emedan Karl Knutsson ödmjukt avstår från att ta åt sig utav smickret.

Generositeten är representerad av de kostliga kalas och bröllopfester som Karl Knutsson låter hålla. Bröllopet med hans andra hustru Katarina Karlsdotter (Gumsehuvud) varade i tolv dagar och var troligen en kostsam tillställning för Karl Knutsson. Gästerna skulle underhållas och förses med mat och dryck, allt med det bästa som gick att tillstå.

Han hedrar också sändebuden i Vadstena med dyrbara gåvor: ”Marsken gjorde the sendebud äre, mz kost foder oc gode redhe [...]en stolten hingest hwardere gaff”⁷⁴ (Marsken gjorde de sändebuden ära, med kost foder och gott rede [...] en stolt hingst han vardera gav). Karl Knutsson blev prisad för sin frikostighet och erhöll stor popularitet bland sändebuden. Att vara generös var ett kostsamt men också lönsamt förehavande. De medeltida vänskapsrelationerna var i ständigt behov av bekräftelse i form utav gåvor och utbyte av tjänster. Om man som Karl Knutsson, tillhörde samhällets sociala och politiska elit, var man i behov utav att upprätthålla dessa vänskapsförbindelser för att kunna utöva personlig och offentlig makt.⁷⁵

⁷¹ Karlskrönikan, s. 184, v. 5366f.

⁷² Denk 2009, s. 21, 25, 31.

⁷³ Karl Knutsson benämns ofta som ”Marsken” i Karlskrönikan.

⁷⁴ Karlskrönikan s. 106, v. 3061-62, 3064.

⁷⁵ Småberg 2007, s. 147f.

Återigen kan vi här uppmärksamma Karlskrönikans intention att skapa politisk kognition (medvetenhet om politiska objekt) genom att ladda positiva respektive negativa förhållningssätt inför Karl Knutsson och Erik av Pommern.⁷⁶

Kyskheten bör vara den dygd som anses vara omöjlig för Karl Knutsson att efterleva i ordets rätta bemärkelse då han var en gift man. Men den finns ändå representerad i fördömandet av Erik av Pommern och hans frillolevnad med en kvinna vid namn Cecilia som han, efter att hans hustru Phillipa gått bort, levde med såsom man och hustru utan att skämmas. Karlskrönikan återger en bild utav frilloväsendet som något oacceptabelt. I själva verket höll sig även Karl Knutsson med frillor, vilket hans sista äktenskap med Kristina Abrahamsdotter är bekräftelse nog på. Följaktligen är utdömandet av Eriks och Cecilias förhållande endast ett försök att teckna en motbild till Karl Knutsson och hans förhållandervis kyska leverne såsom det framställs i Karlskrönikan.

Karl Knutsson visar **Medmänsklighet** genom att visa godhet gentemot sina fiender. Erik Puke, Karl Knutssons mest omnämnda politiska fiende i Karlskrönikan, benådas ständigt för sina många försöka att lura eller skada Karl Knutsson. Pukes återkommande ansträngningar att smutskasta och vända bönderna emot Karl Knutsson påverkar honom inte särskilt mycket. Ofta förvarnas han av välvilliga aktörer i hans närhet och ligger alltid ett steg före. När han konfronterar Erik Puke så gör han det först efter att inte ha velat tro något ont om honom och han väljer också att inte vidta några åtgärder mot Puke förrän han direkt hotat honom till livet.

När Karl Knutssons politiska fiender visar avund och illvilja väljer han att bemöta dem med storsinhet och förlåtelsen är alltid nära till hands. Karl Knutsson har velat ge sken av att han är moraliskt överlägsen sina fiender. När de låter sig påverkas av avund och önskan efter hämnd visar han ödmjukhet och medmänsklighet. Detta är hans viktigaste strategi i sitt försök att skapa en alienerad politisk kultur gentemot sina fiender. Att ge sken av att han själv besitter medmänsklighet och är kapabel till att dela ut benådande domar är tänkt att inge förtroende hos befolkningen.

Avhållsamheten representeras på samma sätt som kyskheten av de negativa fursteidealens motbild till Karl Knutsson. Kristoffer av Bayern beskrivs som en fet doblare utan hämningar:

⁷⁶ Denk 2009, s. 21-23.

”han war ganst feet a liff [...] ther om lagde han sik all win, han war ganst hastog j sit sin, mest alla nätther offuer mynnat drak”⁷⁷

Han var ganska fet om livet, därom lagde han sig allt vinn, han var ganska hastig i sitt sinne, mest alla nätter lät han sig dricka förbi midnatt

Kristoffer ska återspegla det syndfulla levernet och den absoluta motbilden till Karl Knutsson. Kristoffers agerande beskriver i sig själv både de negativa och det positiva idealet i brist på liknande beteende från Karl Knutssons sida och utgör ett av de tydligaste exemplen på ett försök att skapa en alienerad kultur mot Karl Knutsson politiska fiender.

Det eviga **Tålmod** som Karl Knutsson visar gentemot Erik Puke är motsatsen till vreden och de många anfall Karl Knutsson får utstå från sina fiender. Som ovan återgett handlar Karl Knutsson aldrig hastigt utan väntar till rätt tillfälle ges. Tålmodet han visar mot Erik Puke upphör inte förrän han direkt hotat Karl Knutsson till livet.

Tålmodigt väntar Karl Knutsson också på svar från Kristian av Oldenburg när Magnus Gren och hans folk härjar i Blekinge. Karl Knutsson vill inte se allmogens blod förspillas i onödan och väntar så förgäves på kungens svar. Genom att hävda att: ”tolmodlige led konung karl thetta, ty han ville aldre gerna trätta, oc ey lata cristna blod forspilla, eller forderfua almogen illa” (Tålmodigt led konung Karl detta, ty han ville aldrig gärna trätta, och ej låta kristet blod förspilla, eller bringa allmogen illa), vill man ge sken av att Karl Knutsson alltid främst såg till allmogens bästa och att han var angelägen om att alltid måna om sina undersåtars välbefinnande.

Den sista dygden, **Flit**, representeras av handlingskraftigheten hos Karl Knutsson och hans allierade. Karl Knutsson och Engelbrekt Engelbrektsson tvekar aldrig att stå upp för allmogens bästa och far hela Sverige runt för att kämpa för böndernas rättigheter. Då gäller det att kunna bruka alla medel för att se till att uppnå ändamålet. Så griper Engelbrekt och Karl Knutsson vars en borgmästare om halsen då tyskarna stängt portarna till Stockholm:

⁷⁷ Karlskrönikan, s. 252, v. 7358, 7360-7362.

Marsken swarde what konungen haffuer bestelt, tha er mich thz aff riket befäldt, ok greep en borgmester widh hans hals, han hiolt hanom hard för vtan fals [...] then andre borgarmestare grep engelbert tha⁷⁸

Marsken svarade vad konungen haver beställt, det är mig av riket befallt, och grep en borgmästare vid hans hals, han höll honom hårt utan falskhet [...] den andre borgmästaren grep Engelbrekt då

Här värderas inte längre tålmodet som en viktig egenskap. När det kommer till att försvara befolkningens rättigheter är det handlingskraftigheten och förmågan att ta snabba beslut som värderas högst. Falskheten bör här tolkas som att Karl Knutsson inte bara agerade som förväntat av honom vid tillfället utan att han stod upp för sina undersåtars välmående på egna initiativ.

Karl Knutsson företräder alla de sju himmelska dygderna i olika mån och som vi kan se så är mönstret för de som representerar de positiva fursteidealerna tydligt. Det är intressant att se hur detta litterära mönster till en följd av Karl Knutssons dominans inom den kulturella hegemonin har haft en så påtaglig del i skapandet av de positiva fursteidealerna. Den tydliga kännedomen om kulturella strömningar och hur han bäst har kunnat utnyttja sin politiska makt för sina ändamål påvisar Karl Knutsson aktiva medvetenhet om hur han kunde påverka den politiska kulturen.

Rent logisk borde Karl Knutsson inte kunna uppfylla de sju himmelska dygderna. Han var i många avseenden inte mer ödmjuk eller medmänsklig än sina motståndare, snarare indikerar hans politiska framgång på motsatsen då den tuffa politiska miljön krävt en stark och hänsynslös maktpotentat. Därav kan vi dra slutsatsen att bilden som ges av Karl Knutsson är en konstruerad bild.

Genom att försöka skapa en politisk kognition långt ner i samhällsskikten har han velat ladda allmogens politiska förhållningssätt med positiva värdegrunder gentemot sig själv som inflödesobjekt och samtidigt skapa ett negativt förhållningssätt till sina fiender. Ett taktiskt och hänsynslöst drag av Karl Knutsson men också effektivt på grund av dess genomarbetade utformning.

⁷⁸ Karlskrönikan, s. 71f, v. 2077-80, 82.

Hur dygderna efterlevs

Som vi kan se så uppfylls inte dygderna vid alla tillfällen. Karlskrönikan sänder i många fall ut dubbla budskap om vilka egenskaper som anses vara passande för en idealfurste. Det gäller följaktligen att inte alltid visa tålmod och det visar sig att gränserna för hur dygderna ska uppfyllas är tänjbara i relation till ändamålet. Vid vissa tillfällen visar Karl Knutsson ingen nåd eller tålmod, exempelvis vid infångandet och dödandet av Drotsen, Kristiern Nilsson. Då tvingar Karl Knutsson Drotsens män att lova honom trohet istället. Drotsens något berusade män vägrar och deras död beordras fram av Marsken.

Det finns också exempel på hur Karl Knutsson straffar allmogen för att de inte har varit honom trogen, vilket kommer att redogöras djupare nedan. Författarens intention är här att teckna ett varnande exempel. Att resa sig mot övermakten är acceptabelt så länge övermakten inte är Karl Knutsson.

Paralleller mellan Erikskrönikan och Karlskrönikan

Erik Lönnroth har i *Medeltidskrönikornas värld* konstaterat att karaktärs- och människoskildringarna i Erikskrönikan och Karlskrönikan är vitt skilda. Han hävdar också att det höviska idealet endast är en "död imitation" i Karlskrönikan. Lönnroth behandlar inte det kristna temat i Karlskrönikan som ett mönster utefter dygderna, istället vill han hävda att medlidandet var den centrala egenskapen för teologisk och ridderlig dygd. Således vill jag profilera emot dessa slutsatser och hävda att de sju himmelska dygderna hade en central plats i framställningsmetoden och är strategiskt utplacerade i handlingen. Kanske har Lönnroths slutsatser att göra med hans uppfattning om medeltidsmänniskan som bärande av en "konstitutiv stridslust" fördunklat hans förmåga att känna igen dygdemönstret. Han tillskriver också medeltidsmänniskorna en obalans i känslolivet och naivitet inför okända intryck. Lönnroths uppfattning om medeltidsmänniskorna har begränsat hans förmåga att känna igen de stilistiska medlen som författaren har brukat ifrån verkliga känslouttryck. På grund av detta har han inte kunnat identifiera politiska tendenser och motiv.⁷⁹

⁷⁹ Lönnroth 1941, s. 14, 21-23. Citat: s. 14, 21.

Kvinnliga och manliga fursteideal

Kvinnornas plats bland makten står i relation till männen i Karlskrönikan, eftersom att det nästan uteslutande är drottningar som nämns, även i relation till kungen.

Drottning Margareta utgör ett undantag, hon styrde ensam innan hon hämtade Erik av Pommern till att bli hennes fosterbarn.⁸⁰ Margareta är också den enda kvinna som behandlas som en regent i Karlskrönikan och är därmed avskriven sina kvinnliga egenskaper.

Det är därför svårt att genomföra en analys av de manliga och kvinnliga fursteidealerna i relation till varandra, materialet om kvinnorna vid makten är så pass litet att det hade blivit en väldigt spekulativ analys och antagligen hade de manliga idealerna helt överskuggat de kvinnliga, vilket hade gett en orättvis bild av hur livet för kvinnorna som levde nära den politiska maktens centrum egentligen såg ut. Idealerna är formade kring de höviska normerna och den politiska arenan som upprätthålls av de manliga vänskapsförbindelserna, som också används för att befästa manlighet, då vänlighet direkt kopplades till maskulinitet och kvinnorna användes för att sätta gränser för manligheten.⁸¹

När Knutssons fruar dör, först Birgitta Turesdotter (Bielke) och sedan Katarina Karlsdotter (Gumsehuvud) beskrivs de som fagra, blida, dygdiga och goda. Detta kan jämföras med beskrivningarna av de kvinnor som figurerar i Erikskrönikan. Deras positiva egenskaper är uteslutande kopplade till deras utseende. Så beskrivs de bland annat som söta och fagra och jämförs med änglars utseende.⁸²

Det är intressant att se hur de kvinnliga idealerna inte har förändrats nämnvärt i krönikorna jämfört med de manliga och det hade varit en intressant aspekt att fördjupa sig i. Men som jag tidigare nämnt inbjuder materialet inte till en tillräckligt god forskningsansats för att kunna innebära fördjupade kunskaper i ämnet. För att kunna utröna ideal för kvinnor och kvinnliga furstar bör man därför söka sig till mer källmaterial från den berörda tidsepoken. Något som jag lämnar därhän just nu och överlåter till vidare forskning.

⁸⁰ Margareta Valdemarsdotter valdes till "fullmäktig fru, husbonde och hela Danmarks förmyndare" den 10:e augusti 1387, 1388 valdes hon till "fullmäktig fru och rätt husbonde" av Sverige. Se Fröjmark 2006, s. 6f.

⁸¹ Småberg 2007, s. 156, 170.

⁸² Lönnroth 1941, s. 5f.

De negativa fursteidealen

De negativa fursteidealen är mer framträdande än de positiva, då de tecknade niddbilderna av Karl Knutssons politiska fiender är tydliga och färgstarka. De negativa idealen finner vi i Karl Knutssons politiska fienders egenskaper och agerande. Som ovan nämnt så ställs de ofta i relation till honom som den som förräder honom och som går bakom ryggen på honom med svekfulla planer. Detta är den markant största skillnaden mellan de positiva och de negativa fursteidealen. Karl Knutssons fiender är svekfulla, illistiga och fega. Dessutom så är representanterna för de negativa fursteidealen grymma mot allmogen och angelägna om att ge förmåner till utlänningar, på de svenska herremännens bekostnad.

I 1100-talets anglo-normandiska rimkrönikor målas fienden upp enligt en tydlig mall; *den onda mannen* (*mala voluntas*), som orsakar mer skada desto längre han lever och är ofta lika skadlig för samhället och allmogen som han är för förgrundsgestalten i krönikan, då han har en förkärlek för att plundra och bränna kyrkor och vara elak mot bönder i allmänhet. Enligt Sven Bertil Jansson var denna mall för hur fiendebilder skulle konstrueras ännu i bruk när Karlskrönikans olika delar författades.⁸³

Karlskrönikans författare har velat gå ned på individnivå i befolkningen och skapa negativa känslor och omdömen inför sina politiska fiender. Här har jag haft nytta av hermeneutiken för att känna igen de mönster som texten inte genast delger. Genom den hermeneutiska cirkelns angreppssätt har jag kunnat ställa informationen i materialet mot den historiska kontexten och på så sätt utläsa ett mönster för de negativa fursteidealen.

Övergripande karaktäristik

Karl Knutssons många politiska fiender har alla gemensamma drag som utmärker dem. De är fega, sviker trohetslöften och visar förställd vänskap. Kung Erik behandlar dessutom rikets invånare illa, han våldtar kvinnor, plågar bönder och framstår som en furste som njuter av att utnyttja sin makt för att se andra människor lida. Han prioriterar alltid sitt eget nöje utan att ta hänsyn till någon annan eller till de löften han har gett om att skänka rikets invånare säkerhet och rättvisa. Förräderiet har sin tydliga plats i fiendebilden enligt Sven Bertil Jansson och härrör från den mest kända

⁸³ Jansson 1971, s. 31.

förrädaren av alla: Judas, som liksom Erik och Kristoffer förrådde och bedrog för sin egen vinnings skull.⁸⁴

Erik Puke är en av de mest nedsvärtade personerna i Karlskrönikan och den som i synnerhet går bakom ryggen på och sviker den förställda vänskapen han visar mot Karl Knutsson. Vänskapen är för Puke endast ett tomt ord, ännu ett löfte att bryta och en chans att nästla sig in nära fienden. Sviken vänskap är en tydlig indikation på dålig karaktär och raka motsatsen till de höviska idealen om ära och mod. Då vänskap var ett sätt att fastställa manlig karaktär och manlighet sammankopplat med klokhet är sviken vänskap en anvisning om omanlighet och svaghet i karaktär. Att svika ett vänskapslöfte var att visa att man inte kunde eller att man inte respekterade reglerna i elitens sociala maktspel.⁸⁵

Dessutom är Erik Puke feg, han har inte modet med sig när han utmanat Karl Knutsson till strid: ”tha bleghadhe erich som eth bast, och begynte tha rädass”⁸⁶ (då bleknade Erik något förskräckligt, och började så rädas). Han tecknas som en riktig fegis som saknar all tillstymmelse till höviskt ädelmod. Pukes brist på mod är ännu en indikation på att han saknar de kvaliteter som krävs för att företräda de positiva fursteidealerna.

Ytterligare en politisk fiende som har motiv att vilja ställa till med problem för Karl Knutsson är den efter Erik av Pommern valda Kristoffer av Bayern, en synnerligen svartmålad karaktär i Karlskrönikan. Bilden av Kristoffer som en grym och hänsynslös kung, Kristoffer ”Barkakonung” har levt vidare i flera hundra år efter författandet av Karlskrönikan. Enligt Dick Harrison är denna bild oskälig. Kristoffer framstår egentligen som en kung med goda idéer om hur riket skulle utvecklas. Den långlivade nidbilden av Kristoffer är således en indikation på hur effektiv Karl Knutssons propaganda egentligen var.⁸⁷

Sensmoralen i exempelvis Erik Pukes omoraliska beteende är att han till slut får vad han förtjänar. Karl Knutsson får nog av hans ständiga försök att skada och förstöra för honom och fängslar Puke för att låta honom halshuggas: ”ther endis eriks falskhet

⁸⁴ Jansson 1971, s. 55.

⁸⁵ Småberg 2007, s. 147f, 165.

⁸⁶ Karlskrönikan, s. 149, v. 4326f.

⁸⁷ Harrison 2010, s. 128.

swa, han loth honom hwudit fran halsen sla”⁸⁸ (Där ändades Eriks falskhet så, han lät honom huvudet från halsen slå). ”Han” i detta fall bör tolkas som Gud och Karl Knutsson på samma gång, då deras intentioner ofta är riktade åt samma ändamål i Karlskrönikan (se mer i ”Gud – Karl Knutssons allierade eller undersåte?”).

I själva verket lurades Erik Puke under lejd till att sammanträda med Karl Knutsson i Västerås efter slaget vid Haraker. Den senmedeltida politiska arenan var

full utav osäkra lejdloften som bröts mer ofta än sällan och Karl Knutsson utgjorde inget undantag.⁸⁹

I led med Karl Knutssons propagandaprogram har han försökt göra en förenklande och tydlig uppdelning i svart och vitt. Politikens spelare utmålas som extrema motpolar och det finns inget mellanläge. Antingen är man som Karl Knutsson en dygdernas efterlevare som aldrig kan göra fel, eller så är man raka motsatsen som hans fiender, syndernas företrädare och oförmögen att göra rätt.

Karl Knutsson har utnyttjat sina kunskaper inom den politiska regimen för att framställa sina fiender som ohöviska, själviska och oförmögna att uppföra sig som förväntat av en dygdig furste. Han har velat framställa sina politiska fiender som obehöriga inom den politiska makten och den kulturella hegemonin. Desto värre han framställer sina politiska fiender, ju dygdigare framstår han själv att vara. Därför har han låtit svartmålningarna av sina fiender följa ett tydligt mönster.

De sju dödssynderna

De sju dödssynderna är:

- Högmod
- Girighet
- Vällust
- Avund
- Frosseri
- Vrede

⁸⁸ Karlskrönikan s. 152, v. 4426f.

⁸⁹ Jan-Öjvind Swahn, *Upprorsmakaren Erik Puke: en märklig men tragisk gestalt från Kalmarunionens tid*, Pennan & Svärdet – tidsskrift för svenskt militärhistoriskt bibliotek, artikel 2007:2 Hallstavik 2007, s. 11.

- Lättja

De sju dödssynderna är de sju himmelska dygdernas motsats och inleds med **högmod**, som representeras av Karl Knutssons politiska fienders storhetsvansinne och fåfänga. Erik av Pommern är den som mest framträdande visar drag av högmod. När Karl Knutsson blir utsedd till rikets marsk vill Erik visa honom sin plats och säger: ”jak wil läre thic et raad, wakte thu thinna föter ey lenger wtstrekki, än som skinfällen räkkir”⁹⁰ (jag vill lära dig ett råd, vakta du dina fötter så att de inte längre sträcker, än som skinfällen räcker). Till drotsen ger han ett litet svärd. Ett markerande hån och ett tydligt försök att sätta sig över Karl Knutsson och Kristiern Nilsson i den politiska hierarkin.

Erik fortsätter att försöka visa sin överlägsenhet genom att åka runt i riket och sätta andra herremän på plats. Bland annat så låter han halshugga Abraham Brodersson, en av Margaretas allierade som i Karlskrönikan beskrivs som en godhjärtad man som dog utan någon skälig orsak. I själva verket var Abraham Brodersson en långt ifrån godhjärtad man och hans gärningar kan nog inte med några mått räknas som goda. I Karlskrönikan har hans egenskaper förskönats för att passa bättre in i niddbilderna av Erik och för att Karl Knutsson själv var besläktad med Abraham Brodersson, vilket har gjort att han även haft rent personliga motiv i den förskönande beskrivningen av Abraham.⁹¹

Erik av Pommern respekterar inte rådets röster och går emot deras vilja genom att själv utse en drots och en marsk. Kung Eriks sätt att påpeka för marsken att han inte bör göra anspråk på mer makt än vad som är honom förunnat är ett sätt att visa sin överlägsenhet på ett oförskämt och obelevat sätt. Man har således i Karlskrönikan velat visa att Erik inte passar in i de höviska kretsarna och inte kan anpassa sig efter de rätta höviska beteendekoderna, följaktligen behärskar han inte de rätta kvaliteterna för att kunna uppnå politisk dominans och social makt.

Girighet är ett genomgående drag för alla dem som står som exempel för de negativa fursteidealerna. Drottning Margareta beskattade allmogen för att kunna återta Gotland, som Erik av Pommern pantsatt. Något som i Karlskrönikan framställs som en

⁹⁰ Karlskrönikan s. 64 v. 172-174.

⁹¹ Larsson 1997, s. 228.

orättfärdig gärning som Margareta utfört för sin egen vinnings skull. Gemensamt för Karl Knutssons politiska fiender är också att de alla har smak för kostsamma nöjen, såsom dyra krig och många herredagar som betalas av den hårt beskattade allmogen. Både Erik av Pommern och sedermera Kristoffer av Bayern ser det som deras rättighet att plundra bönder och kyrkor och tar sig friheter genom att ta böndernas mat till sina egna slott, för att föda sig själv och sina svenner medan bönderna får svälta.

Vällusten representeras, som tidigare nämnt av Erik och hans frillolevnad med Cecilia, som utgör en direkt motbild till Karl Knutssons företrädande av kyskt leverne. Erik låter sig styras av sina begär utan att försöka dölja dem eller känna skam vilket fördöms i Karlskrönikan. Som tidigare diskuterat så är det enda som existerar som bevis för Karl Knutssons kyskhet bristen på hans okyskhet, eller vällust. Därför bör utpekandet av Erik och Cecilias förhållande som något oacceptabelt anses vara särdeles viktigt ur en propagandasynpunkt.

Kristoffer av Bayern representerar **avunden**, då han inte kan hålla sina känslor borta från sin yrkeskarriär, vilket leder till att han formar ett starkt ogillande gentemot Karl Knutsson då han nås av orden att Karl Knutsson skulle vara en bättre kung än han själv. Kanske har Karl Knutsson velat framställa en förklaring till varför Kristoffer tyckte illa om honom och samtidigt velat framställa honom som svag och syndfull. Säkerligen hade Kristoffer anledning att ogilla honom då de båda var maktpotentater som slogs om samma tron. Men Karl Knutsson behövde en annan förklaring på Kristoffers ogillande och valde att lägga det på Kristoffer själv och framställa honom som inkapabel att hantera sin avund.

Karlskrönikan visar en bild av Kristoffer som en dålig förlorare och som oförmögen att hålla sig till politikens spelregler, genom att gå emot de värden och normer som existerar inom den politiska regimen.

Kristoffers syndfulla beteende upphör inte vid avund. Han tillåter sig även att **frossa**. När han och de andra företrädarna för de negativa fursteidealerna inte förmår att göra sitt regentarbete prioriterar de istället att äta och dricka gott i något av deras egna slott eller gods. Det mest slagkraftiga citatet är en beskrivning av Kristoffer:

Konung cristoffer war medelmota hög
[...]
han war ganska feet a liff

hwat han kunne nogra skynda til kiff
ther om lagde han sik all win
han war ganst hastog j sit sin
mest alla nätther offuer mynnat draj
skörhet oc böffuerj war mest hans snak
böffuerj at öffua war hans sid
swäria oc dobla war oc hans idh
[...]
al then ondzka han plägade driffua
wore her forlangt at scriffua⁹²

Konung Kristoffer var medelmåttligt hög
[...]
Han var ganska fet om livet
När han kunde skyndande han till kiv
därom lagde han sig allt vinn
han var ganska hastig i sitt sinne
Mest alla nätter lät han sig dricka förbi midnatt
Liderlighet och lösaktighet låg mest i hans smak
Att utöva otukt var hans största synd
Svåra och spela var också hans gärning
[...]
All den ondska han planerade att genomdriva
vore här för långt att skriva

Denna beskrivning av Kristoffer är så långt ifrån smickrande man kan komma och det är tydlig att författaren har velat framställa en så effektiv niddbild som möjligt. Kristoffer framstår som en fet frossare som inte har några andra intressen än att ägna sig åt världsliga nöjen såsom att äta, dricka, bedriva otukt och spela spel. Det här är ett typexempel på hur en senmedeltida svartmålning av politiska fiender såg ut. Det verkar som att författaren har följt en färdig mall för hur niddbilden ska utformas och kunna pricka av den ena synden efter den andra. Vilket han antagligen också har. Genom dessa få rader skrivna om Kristoffer av Bayern kan vi utröna mycket av det som ligger i författarens intentioner: att skapa en så slagkraftig och effektiv niddbild som möjligt.

Erik Puke är det givna exemplet på hur **vreden** yttrar sig hos Karl Knutssons fiender. Han försöker alltid hitta nya sätt att lura eller skada Karl Knutsson. Hans vrede, ständigt riktad mot Karl Knutsson, framställs som omotiverad och uttryckt genom falska och fega påhopp. Karl Knutsson har på ett tydligt sätt velat skapa politisk alienation mot Puke och inte hållit tillbaka när det gäller att beskriva hans osympatiska egenskaper.

⁹² Karlskrönikan, s. 252, v. 7354, 7358-7365, 7368f.

Lättjan som kan utrönas ur Karlskrönikan ligger i att Karl Knutssons fiender aldrig vill göra något regentarbete om de kan slippa, de skickar över sina uppgifter på andra och uteblir ofta från utsatta råd och möten. De sviker vänskapsförbindelser och är likgiltiga inför allmogens lidande med förhöjda skatter och hårda fogdar och sitter hellre på sina slott och gods i lugn och ro där de kan ägna sig åt sina världsliga nöjen.

Det tydliga mönstret som dygderna och dödssynderna utgör

Sammanfattningsvis kan det konstateras att svartmålningarna av Karl Knutssons politiska fiender är väl genomtänkta och noggrant utformade. Mönstret för hur de som representerar de negativa fursteidealen ska agera är omiskännligt och Erik Puke och hans likar viker sällan ifrån det. Den hermeneutiska cirkeln har medfört ett öppnare förhållningssätt från min sida vilket har gjort att jag har kunnat uppmärksamma mönster och koder för hur den negative furstebilden har tecknats. Mönstret med de sju dödssynderna är ett exempel på detta. Karl Knutsson har använt sin politiska makt för att skapa en verkningsfull nedsvärtning av sina politiska fiender och har bevisligen lyckats då några av dessa nidbilder har överlevt genom århundradena fram till våra dagar. Huruvida författaren till Karlskrönikan avsiktligt använt sig av de sju himmelska dygderna och de sju dödssynderna som modeller för fursteidealen vet vi inget om. Därmed inte sagt att förekomsten av dem är oväsentlig eller ointressant. Den ovan citerade beskrivningen av Kristoffer av Bayern talar för att Karlskrönikans författare haft ett klart mönster att utgå ifrån och vetat exakt vad som krävts för att skapa en effektiv politisk svartmålning.

Det kristna berättelsemönstrets fasta förankring i litteraturen har tidigare påpekats av bland annat Sven Bertil Jansson.⁹³ Jansson gör som tidigare nämnt ingen djupgående studie av just dessa mönster i Karlskrönikan och har därför lämnat fältet fritt för mig att presentera mönstret med de sju himmelska dygderna respektive de sju dödssynderna som mall för karaktäriseringen av aktörerna i Karlskrönikan. Genom denna hermeneutiska detaljstudie har jag således kunnat konstatera de sju himmelska dygderna och de sju dödssynderna som riktlinjer för skapandet av allierade och alienerade politiska förhållningssätt genom bruket av propaganda.

⁹³ Jansson 1971, s. 30.

Furstens relation till bondebefolkningen

Att tala om medeltida bönder som en homogen grupp är juridiskt felaktigt då det både fanns självägande bönder och landbor. Trots detta är det svårt att kunna urskilja olika slags bönder i källmaterial. Mycket talar dessutom för att bönderna själva inte betraktat sig som två åtskilda grupper, vilket rättfärdigar att jag refererar till samtliga grupper av bönder när jag benämner dem i analysen.⁹⁴

Engelbrekt Engelbrektsson och agitationspropaganda

Engelbrekt är den av regenterna i Karlskrönikan som har den närmsta relationen till bönderna. Han är också den vars åsikter stämmer mest överens med dem som bönderna besitter. Han strider alltid på deras sida och leder många fogdeuppror för att förbättra tillvaron för många av dem. Han har en förmåga att få folket att lyssna på honom och vinna deras tillit och får med sig många i stormningarna mot de utländska fogdarna. Engelbrekt använder sig av agitationsteknik för att uppröra och mana bönderna till handling. Engelbrekts och Karl Knutssons propagandatekniker är vitt skilda och om vi mäter dess olika effekter så kan vi se att Engelbrekt är den som lyckats bäst med sitt syfte att påverka bönderna genom att använda sig av en direkt demagogisk metod.⁹⁵

Han ger sig inte förrän fogdarna har lovat att behandla bönderna med den rättvisa de förtjänar och han tvekar inte att ta till våldsamma metoder om fogdarna är svårövertalade. Engelbrekts popularitet når, för Erik av Pommern, skrämmande höjder och när Engelbrekt genom folkets röster vinner titeln hövitsman över Sverige, lyckas han genomdriva Eriks avsättning. Böndernas stöd påverkade Engelbrekts inflytande i frågor som rörde riksangelägenheter och var en maktfaktor att räkna med. Att händelser som rör bönderna och relationen till dem tar upp mycket utrymme i Karlskrönikan har därför sin självklara förklaring. Det lönade sig att stå på deras sida. Inte bara för att de var, enligt Karlskrönikan, lättövertalade och snabba till uppror utan även för att det var dem som utgjorde rikets kärna.

Karl Knutsson har med Karlskrönikan, sitt främsta propagandaverk, velat förmedla en bild av att han stod på böndernas sida och inte missaktade dem såsom han hade

⁹⁴ Larsson 1997, s. 137; Harrison 2004, s. 14.

⁹⁵ Möijer 1994, s. 28f; Harrison 2010, s. 116.

blivit anklagad för. Han ville nå ut till allmogen och lugna dem och visa att han var en god furste och en rättvis härskare. Han skickade även ut skrivelser och pamfletter till de högre stånden för att befästa sin politiska makt och sin plats inom den kulturella hegemonin.⁹⁶

Erik av Pommern som representant för de negativa fursteidealen

Det ter sig endast naturligt att Karl Knutssons politiska fiender, som en motbild till honom, framställs som hänsynslösa översittare som inte har några intentioner att bevaka böndernas intressen. Kung Eriks löften till allmogen som presenterats ovan kommer även med vissa förpliktelser. Allmogen är skyldig att svära honom en ed och lova att villigt följa hans lagar, stärka hans rätt och följa honom vart han än behagar. Som vi tidigare erfarit så är Eriks ord inte mycket att lita på. Men även om han sviker sina löften med frekventa mellanrum så betyder det inte att allmogen är lösta från sina. Erik har en förkärlek för dyra krig och inför många herredagar, allt på böndernas bekostnad. Han kräver in lika stora skatter som förut trots att digerdöden härjat och många gårdar står tomma:

konungin en pänningh stadga stichtade
herra henning koningxmark dichtade
Sidan then penning stadga war sath
tha wordo mang gozen ödhalagt
Riket plagadis mz stora dödha
ther mz lagdis gozen ödha
the fatiga bonder som ater liffua
jämstor stadga sculle the giffwa
[...]
the matte them fra badhe vxa och koo
klädher kätzla gryta⁹⁷

konungen en penningstadga stiftade
herr Henning Konungsmark diktade
sedan den penningstadgan var satt
då vore många gods ödelagda
Riket plågades med en stor död
därmed lades godsen öde
de fattiga bönder som åter levde
jämstor stadga skulle de giva
de mätte dem från både yxa och ko
kläder kittel och gryta

⁹⁶ Harrison 2002, s. 255.

⁹⁷ Karlskrönikan, s. 23, v. 648-655, 665f.

De fattiga svenskarna klagar men får ingen nåd hos Erik som istället slår de bönder som vågar sig nära nog att fråga om lindring av skatten. Hans kostliga intresse för krig och stridande ger också konsekvenser för allmogen. Bland annat så skickar han en skeppsledning till Köpenhamn som står överksam i en hel sommar:

the sigla til konungen til köpmana haffn
the finge ther skada och jnkte gagn
the logho ther allan en smmar
[...]
til konungin the tha ganga
och bedis meer spisning fanga
ey wille han spisa thöm
och ey fingo loff fara heem
harnisk och kläder the ther fortärde
hunger och törst thöm thz nogh leerde⁹⁸

De seglade till konungen till Köpenhamn
The fann där skada och intet gagn
De låg där en hel sommar
[...]
Till konungen the då gick
Och bad att mer spisning få
Ej ville han ge dem mat
Och ej fick de lov att fara hem
Harnesk och kläder de där förtärde
Hunger och törst dem det nog lärde

Erik framstår som en hård och hänsynslös furste som utnyttjar sina undersåtar till meningslösa uppdrag där de förvägras hemfärd och mat och beskattar hela befolkningen hårt, även de fattigaste bönder fråntas deras värdefullaste ägodelar. Osympatisk och grym ser Erik bara till sina egna intressen.

I Dalarna led befolkningen ännu hårdare under en fogde som hette Jösse Eriksson. Han plågade sina bönder alldeles för hårt och lät kvinnorna dra tunga lass såsom boskap, så pass att de födde dödfödda barn. Flera andra plågsamma fogdar återfinns bland Erik av Pommerns män och han vidtar inga åtgärder för att förbättra de lidande böndernas förhållanden. Till skillnad från Engelbrekt så ser han inte böndernas potentiella förmåga att påverka beslut på riksnivå och respekterar inte deras rättigheter. Kristoffer av Bayern agerar likadant när han ställer till med ett stort gästabud som bönderna får betala för. Kristoffers hästar äter allt deras korn emedan bönderna får äta bark för att inte svälta, därav fick Kristoffer namnet ”barkakonung”.

⁹⁸ Karlskrönikan, s. 15f, v. 424-26, 430-435.

Nils Stensson, ytterligare en politisk motståndare till Karl Knutsson, är riktigt hjärtlös mot allmogen och dristar sig till att plundra kloster och kyrkor. Vid ett tillfälle beskrivs det även hur han slår ihjäl barn inuti en kyrka vilket med alla mått mätta måste anses vara höjden av omoraliskt beteende.

Inte heller Erik Puke, Karls främsta fiende, inser att bönderna kan vara nyttiga att ha på sin sida och överger dem trots deras böner efter att ha lurat in dem i ett uppror mot Karl Knutsson. I verkligheten hade Erik Puke en mer stabil relation med bönderna än Karl Knutsson och insåg tidigt den politiska potential det innebar att ha dem på sin sida. Varför Karl Knutsson har velat skildra en annan bild av Erik Pukes relation till bönderna är för att han själv inte kunde erkänna att Puke haft ett politiskt övertag.⁹⁹

Karl Knutssons främsta anledning till att skapa en allierad politisk kultur gentemot sig själv var för att undvika resningar och uppror. En alienerad politisk kultur är ostabil och spänning och konflikter skapas lätt inom en den. En kamp som Karl Knutsson gärna inte vill se upprepas efter Engelbrektsupproret.¹⁰⁰

Karl Knutsson och tukten

Karl Knutsson är inte alltid vänligt inställd gentemot bönderna och efter Engelbrekts död ändras inställningen till bönderna och deras beredvillighet till uppror. De har inte längre samma rättigheter att uttrycka sitt missnöje och de straffas i de fall då upproren varit riktade emot Karl Knutsson. Liknande berättelsemönster finner vi i de tidiga anglo-normandiska rimkrönikorna. Benoît som skrev för Henrik II:s räkning skildrar bestialiska lemlästningar av bönder som har satt sig emot överheten. En uttrycklig varning till bönder att de inte ska sätta sig emot den naturliga hierarkin och vad som sker ifall man är enfaldig nog att drista sig till det.¹⁰¹

Vid ett uppror utfört av dalakarlarerna och värmlänningarna där Karl Knutssons fogdar och svenner dödas, straffar Karl Knutsson dem med grunden i att: "Alla bönder mente egna herre wara tha"¹⁰² (alla bönder menade att vara egna herrar då). Liknande ord om att de ska hållas på sin plats finner vi när Karl Knutsson planerar att tukta värmlänningarna för deras olydighet: "thy wtan almoghen faar naghan agha, the lydha

⁹⁹ Harrison 2004, s. 57.

¹⁰⁰ Denk 2007, s. 24.

¹⁰¹ Jansson 1971, s. 49.

¹⁰² Karlskrönikan, s. 156, v. 4546.

oss aldrey j wara dagha”¹⁰³ (ty utan allmogen får någon aga, de lyda oss aldrig i våra dagar).

Att aga allmogen bör inte tolkas bokstavligt. Istället är det tukten och den naturliga hierarkin som anspelas på. Det Karl Knutsson vill är att visa bönderna deras naturliga plats i den fast förankrade treståndsläran. Efter Engelbrektsupproret ville Karl Knutsson återställa balansen inom stånden.

Då Erik Puke lurat bönderna i Västerås att göra uppror mot Karl Knutsson och bränna ned hans ladugård straffar han dem genom att låta sina svenner jaga dem och döda dem:

tha marskens swena vorde thäss vara
bradhelica the aff husit fara
och söchte the böndher j allo thy
Swa sara ta the böndher fly
the forgato bade piik oc skräppa
the monde ful ner anden släppa
oc söchte bade skog oc kär
hwa tha bidde honom vard vär
ther wordo mange gripne och slagne
och somme ater j skoghin taghne¹⁰⁴

Då marskens svenner vore där vara
Brädeligen de ur huset fara
Och sökte bönder i allo tillflykter
Så häftigt flydde bönderna då
Att de glömde både pik och skräppa
De männe orena anden släppa
Och sökte både skog och kär
Det blev bara värre
Där vore många gripna och slagna
Och somliga åter i skogen tagna

Böndernas frihet till åsikter är inte längre självklar efter Engelbrekts död. Så länge bönderna står på Karl Knutssons sida får de bränna och skövla bäst de vill så länge det gynnar honom. När bönderna har låtit sig vilseledas av Karl Knutssons fienders falska ord är det berättigat att straffa dem. Han hotar vid ett tillfälle att skövla i Arboga om inte arbogaborna rättar sig efter hans vilja. Arbogaborna hyllar Karl Knutsson, antagligen av ren rädsla och betalar skatt för att få fortsätta att leva. Likadant gör han

¹⁰³ Karlskrönikan, s. 159, v. 4634f.

¹⁰⁴ Karlskrönikan, s. 155, v. 3920-3929.

överallt där Puke har lyckats förvända bönderna emot honom, han åker runt och erhåller trohetslöften och får dem att inse sina misstag.

Att tukta bönderna och få dem att förstå sin plats i den naturliga hierarkin är en viktig faktor i det politiska maktspelet och här ligger den viktigaste aspekten i Karl Knutssons propagandaprogram. Genom att anspela på en naturlig hierarki befäster han sin härskarposition och sin politiska makt. Budskapet är tydligt, så länge bönderna agerar på Karl Knutssons sida är de förlåtna alla gärningar men om de låtit sig förledas av hans politiska fiender, exempelvis Erik Puke, är de utelämnade till rättvisans (eller med andra ord Karl Knutssons) nåd.

Den generella bild som ges utav bönderna i Karlskrönikan är att de är lätta att manipulera och att de alla känner ett behov av att lyda under en stark ledare. De är lätta att förleda men det är också lätt att få dem att inse sina misstag och be om förlåtelse. Exempelvis så påtar sig de bönder som låtit sig vilseledas av Drotsen mot Karl Knutsson, fasta och böter för att visa honom sin ånger. Bönderna används för att visa att man har utbrett stöd och många allierade.¹⁰⁵

Det är lätt att vinkla böndernas agerande till både positiva och negativa aspekter och det är lätt för Karl Knutsson att motivera varför han benådar och i vissa fall avrättar dem. Författaren till Karlskrönikan har försökt att ge en så enkel bild utav bönderna som möjligt. En tydlig bild av hierarkisk ordning där de kan liknas vid boskap eller redskap utan någon egen egentlig tankeverksamhet och vilja.

Karlskrönikan vill förmedla vikten av stabilitet inom samhället. För att undvika fler uppror eller resningar ville Karl Knutsson visa att bönderna inte platsade som politiska aktörer.

Bilden av bönderna som Karlskrönikan förmedlar är på många sätt inte rättvis. Bönderna var inte verktyg som endast agerade efter de högre ståndens syften. De var politiska faktorer att räkna med. Efter digerdödens intåg och agrarkrisen var böndernas ställning stärkt i flera avseenden. Trots det kan man inte påstå att de agerade helt efter egna initiativ. Tron om treståndsläran var fast förankrad i det allmänna medvetandet och Karl Knutssons försök att befästa sig som hierarkisk överlägsen har antagligen setts som naturligt. Böndernas snabbhet till uppror i Karlskrönikan bör betraktas som en förenklande beskrivning. Bönderna kunde visst

¹⁰⁵ Småberg 2007, s. 159.

resa sig till uppror om det gällde orättvisor och negativa förändringar i önskan om att återgå till de äldre förhållanden som ansågs vara bättre. Det var knappast något i bondesamhället som hade någon önskan att utforma en ny samhällsideologi. Till det behövde dem Engelbrekt Engelbrektsson.¹⁰⁶

Vi kan se att bilden av bönderna såsom de framställs i Karlskrönikan inte är helt verklighetsfrämmande trots att de beskrivs som maktlösa brickor i ett herremännens spel. Karl Knutsson har velat skapa en bild av bönderna som agerande helt utefter andras önskemål för att kunna stärka sin egen position. Med detta så undviker han även strategiskt att behandla de verkliga orsakerna till upproren: böndernas missnöje med förhöjda skatter och orättvisa pålagor.

Furstens relation till utlänningar - Karl Knutssons försök att skapa en tidig form av en riksidentitet

Gemensamt för representanterna av de negativa fursteidealerna är att de alla gynnar och favoriserar utlänningar till de svenska herremännens stora förtret. Redan i inledningen av Karlskrönikan, i den del som utgörs av den redigerade Engelbrektskrönikan, redogörs det för drottning Margaretas planer att ge alla slott och förlänningar till utlänningar och inte låta några svenskar ta del av makten. Så gör även Erik av Pommern när han efterträdde henne på tronen: "Sverige borieden styra saa, vtländzka slotten och länen faa, the scule tha raadha öuer land och slot, Svenska hyollos for hath och spot"(Sverige börjades styras så, utländska slotten och länen få, de skulle då råda över land och slott, svenskarna hölls för hat och spott).¹⁰⁷

Erik befinner sig sällan i Sverige, han residerar helst i Danmark och använder de svenska skatterna för danska ändamål. Men den främsta anledningen till Eriks impopularitet är de utländska fogdarna, vilka håller de svenska förlänningarna medan Erik skickar sina svenska män att utföra ärenden utomlands. De svenskar som Erik skickar till Tyskland för att utföra hans ärenden har oturen att bli tillfångatagna. När kännedomen om detta når Erik så vägrar han att lösa dem ur deras fångenskap och

¹⁰⁶ Harrison 2002, s. 47-49, 89f, 107; Dick Harrison, *Stora döden. Den värsta katastrof som drabbat Europa*, Stockholm 2000, s. 423; Larsson 1997, s. 138.

¹⁰⁷ Karlskrönikan, s. 9, v. 244-247.

lämnar dem att klara sig själva och när de väl lyckas ta sig hem plundras de av andra män som tillhör Erik.

När Kristoffer av Bayern gifter sig med Dorothea av Brandenburg i hålls bröllopfesten i Danmark. Kristoffer är frikostig mot alla inbjudna gäster utom svenskarna. De får varken mat eller dryck och blir mer och mer förargade allt eftersom kalaset fortskrider. Till slut får de nog och kastar handgripligen ut övriga gäster ifrån festen som ett utlopp för den upplevda orättvisan. I jämförelse med Karl Knutssons bröllop med sin andra fru, Katarina Karlsdotter, ter sig Kristoffer och Dorotheas bröllop som ett exempel på hur ett bröllop absolut inte ska se utspela sig.

Det är tydligt att Karl Knutsson velat måla upp en bild av utlänningarna som något hotfullt och antyda att svenskarna är lite mer förnäma och förtjänar att behandlas därefter. Karl Knutsson har genom sin propaganda följaktligen skapat en riksidentitet, en tidig form av en nationell självbild. Någon direkt främlingsfientlighet i Karlskrönikan kan vi egentligen inte tala om då det är tydligt att Karl Knutsson medvetet har skapat en ofördelaktig bild utav relationen mellan andra furstepotentater och utlänningar, allt för att själv framstå som en bättre furste.

Han skapade en falsk sammanhörighetskänsla, inte för sammanhållningen i sig utan för att själv stärka sin egen maktposition. Kristin Drar påpekar att den nationella ideologin som skapas i Karlskrönikan knyts till Karl Knutsson på ett sätt som inte förekommer i tidigare svenskt källmaterial.¹⁰⁸

Karl Knutssons intention var att skapa en politisk medvetenhet, politisk kognition, och på så sätt stärka sin egen position mot sina politiska motståndare. Framställningen av Erik och Kristoffer som endast gynnande utländska herremän är således endast ett försök till att skapa en negativ motbild.

Även i praktiken genomförde Karl Knutsson försök att hävda sin egen makt genom att framhålla att endast en inländsk man kunde väljas till kung. På så sätt genomdrev han sitt eget kungaval 1448. Det är intressant att se hur Karl Knutsson för egen vinnings skull utformade en tidig form av nationalistiska tankegångar. Av politiska skäl ville han stärka sin egen position gentemot de furstar som han menar gynnat

¹⁰⁸ Drar 1980, s. 141.

utlänningar på bekostnad av de svenska herremännen. Genom att försöka påverka den politiska kulturen och forma fursteidealen förändrade han den nationella självbilden.¹⁰⁹

Gud som ständig bevakare av Karl Knutssons intressen

Det går att urskilja ett tydligt mönster genom hela Karlskrönikan; Gud är ständigt närvarande i handlingen och ingriper alltid på Karl Knutssons sida. Gud och hans vilja nämns ofta i samband med Karl Knutssons agerande och man kan se att händelsernas utveckling följer ett bibliskt tema i kampen mellan gott och ont.¹¹⁰

Gud är ständigt närvarande och ser till Karl Knutssons fördelar. Han skyddar honom och ingriper då hans står i trångmål. Dessutom straffas Karl Knutssons fiender med bland annat pest och deras tilltänka förehavanden mot honom hejdas. Även Engelbrekts fiender drabbas av Guds hämnd vilket borgmästaren av Halmstad får erfara då han nekar uppgivningen av staden:

Sidhan sculde han sich vmwenda, Stort vnder honom hende, hans been brast ofwen twert
sunder, thz war them allom vunder, Sidhan han til the andra sagde, gudh thenna hämpd
pa mich lagde¹¹¹

Sedan skulle han vända sig om, stort under hände honom då, hans ben brast tvärt
sönder, det var dem alla ett under, Sedan han till de andra sade, Gud denna hämnd på
mig lade

Borgmästaren inser sitt misstag och förstår att han drabbats av Guds hämnd. I djup ånger inser han plötsligt att det är Guds mening att Engelbrekts ska få överta staden. De tydliga bibliska teman som genomsyrar Karlskrönikan yttrar sig förutom i de ovan redogjorda för sju dygderna respektive de sju dödssynderna även i form utav andra teman såsom apokalypsens tre ryttare. För att Karl Knutssons ska förstå den stora betydelse som Gud har tilltänkt honom, talar en av "Guds jungfrur" om för honom att:

gudz wilia haffuer jac forstondit swo
han haffuer idher frelzt i alla daga
oc wil idher til suerigis konung haffua
[...]

¹⁰⁹ Harrison 2004, s. 96; Harrison 2010, s. 137; Fröjmark 2006, s. 11.

¹¹⁰ Jansson 1971, s. 57; Jansson 2009, s. 50.

¹¹¹ Karlskrönikan, s. 88, v. 2552-2556.

tre plagar skal riket ther förre faa
stort örlog finna i alla endha
oc mista thera gotz ä hwart the wenda
aff hungar skola the lidha nödh
sa at mangelhaffya hwaske öll eller brödh
oc otalige warda saa osell
at aff hungar skola the swelta i heel
the tridia pestilentia skal offuergaa
at mange garda öda staa
saa skal en gudz wilia framfara
thera konung skulin i en lykawel wara
om the idher nu til konung taga
the plagar wil them gud fordraga¹¹²

Guds vilja har jag förstätt så
han har Eder frälst i alla dagar
och vill Er till Sveriges konung hava
[...]
Tre plågor skall riket där före få
Stort krig att finna i alla ändar
Och mista deras gods vart de än vänder
Av hunger skola de lida nöd
Så att många varken har öl eller bröd
Och otaliga vore så osälla
Att av hunger skola de svälta ihjäl
Den tredje pesten skall övergå
Att många gårdar öde stå
Så skall Guds vilja framfara
Att du konung likaväl ska vara
Om de eder nu till konung taga
Dessa plågor vill dem gud fördraga

Karl Knutsson framstår här som frälsaren, den stora räddningen som kommer efter att riket plågats av apokalypsens tre ryttare; krig, hungersnöd och pest. En tydlig indikation på hur betydelsefull Karls insats för Sverige är tänkt att bli. Han får uppleva fler gudomliga tecken och de flesta sker i någon form av kyrklig miljö, exempelvis så ser ett litet barn i Vadstena kyrka en guldkrona på Marskens huvud.

I vissa fall är den starka fokuseringen på Karl Knutsson så påtaglig att det verkar som att Gud rättat sig efter Karl Knutssons intentioner och inte tvärt om, något som tidigare uppmärksammats av Sven Bertil Jansson och Dick Harrison. Vilket förstärks av att man låtit stryka över "gudz wilia" och ersatt det med "marskens wilia" i meningen: "efter gudz wilia munde thz ganga" när man låtit redigera krönikan.¹¹³ Undermeningen i

¹¹² Karlskrönikan, s. 230f, v. 6713-6715, 6721-6733.

¹¹³ Karlskrönikan, s. 173 v. 6514-43 i den ursprungliga texten som här återfinns överstruken och som i Klemmings översättning återges med alla ändringar inkluderade på sidan 352.

att Gud bevakar Karl Knutssons intressen är att det som gynnar Karl Knutsson även gynnar Sverige.¹¹⁴

Guds namn och syften används i Karlskrönikan som en markering mellan dem som representerar positiva och negativa fursteideal. Det straffar sig att gå emot Guds vilja, i undermeningen Karl Knutssons. Karl Knutsson och hans allierade belönas av Gud emedan deras fiender straffas. Representanterna för de negativa fursteidealerna beskrivs även ofta som trolösa vilket motiverar Guds partiskhet för den dygdiga Karl Knutsson. Deras sätt att förneka Guds makt och inflytande är en negativ jämförelsebild till den gudsfruktiga Karl Knutsson. En återkommande gärning utförd av Karl Knutssons politiska fiender är att plundra och vanhelga kyrkor och kloster.

Våldtäkt och barnamord är inget ovanligt (se ovan) och Karl Knutssons fiender ser heller inget fel i att ta mat ifrån kloster och de närliggande böndernas gårdar. Sådana missgärningar tolereras inte av Gud som straffar dem som inte lever efter hans bud för att skona riket: "gud munde sielff then döden welia, at han skulle riket ey mera qwelia"¹¹⁵ (Gud måne själv den döden välja, att han skulle riket ej mera kvälja).

Karl Knutsson utgör ett undantag då han efter att ha plundrat och härjat i Danmark, fortfarande med frid i sinnet kan övernatta i ett kloster. Det som legitimerar Karl Knutssons agerande gentemot danskarna är den tidigare nämnda skapade motbilden utav dem, där de framställs som Sveriges fiender. Eftersom att Gud är på Sveriges sida är alla fiender till Sverige även fiender till Gud. Här är syftet återigen att skapa stabilitet i en allierad politisk kultur. Att Gud stödjer Karl Knutsson i alla hans ärenden innebär att alla hans gärningar är tillåtna av den yttersta makten och att det är lönlöst för att inte säga enfaldigt att motsätta sig honom.

Vid krönikans slut skriver författaren:

Hoo som alt skulle scriua här
thz förrädilse konung karl gjort är
for sannind iac thz sigia vil
ther skulle mykit paper til
gud halp honom tog i alla stunde
at thera förräderi ey vinna kunde
Oc gjorde honom stora nade saa
at han kunde sa mote staa¹¹⁶

¹¹⁴ Jansson 2009, s. 51; Harrison 2002, s. 26of.

¹¹⁵ Karlskrönikan, s. 223, v. 652of.

¹¹⁶ Karlskrönikan, s. 329, v. 9597-9604.

Den som allt skulle skriva här
Den förrådelse som konung Karl gjort är
För sanningen jag dig säga vill
Där skulle mycket paper till
Gud hjälpte honom i alla stunder
Att dessa förrådare ej vinna kunde
Och gjorde honom stor nåd så
Att han kunde så motstå

Detta citat är ett givande exempel på det budskap Karl Knutsson försöker att förmedla och sammanfattar hela Karlskrönikans huvudsakliga budskap. Det som gynnar Karl Knutsson gynnar även befolkningen då det är Guds vilja att Karl Knutsson ska regera i riket. Karl Knutssons främsta strävanden går ut på att manifesteras och upprätthålla den hierarkiska ordningen gentemot allmogen och använder Gud som den yttersta makthavaren, den enda som står över Karl Knutsson. Genom att dessutom indikera att Karl Knutssons vilja är Guds vilja ställer han sig jämte Gud i maktavseenden, vilket gör att han är oemotsäglich.

Sammanfattning och slutsatser

Syftet med min undersökning var att utforska de fursteideal, både positiva och negativa, som framträder i Karlskrönikan. Genom att ta hänsyn till verkets propagerande effekt har jag även försökt att urskilja hur Karl Knutsson nyttjat propagandastrategier för att nedsvärta sina fiender och framställa sig själv i bättre ljus. Den centrala biten av propagandaprogrammet utgörs av relationen till bönderna och hur deras resningar ska hanteras.

Karl Knutsson ville påverka den politiska regimen och skapa en stabil allierad politisk kultur för sig själv genom att försöka ladda positiva och negativa förhållningssätt till sig själv och andra politiska inflödesobjekt. Genom nedtecknandet av Karlskrönikan kunde han nå ut till de lägre stånden och skapa politisk medvetenhet (kognition). Det främsta syftet med författandet av Karlskrönikan har varit att visa bönderna deras plats i treståndsläran och att visa dem deras egna roller i systemet, det vill säga inte som politiska objekt, utan naturligt längst ner i hierarkin.

Den hermeneutiska cirkeln har bidragit till att öka min förståelse för materialet och dess kontext. Genom att uppmärksamma återkommande ord och fraser i texten och genom analyserandet av karaktäristikerna är det min förhoppning att jag lyckats genomföra en mogen tolkning av fursteidealen i Karlskrönikan. Min slutsats om att det litterära mönstret följer de sju himmelska dygderna respektive dödssynderna har jag således kommit fram till genom en kamp mot min egen förförståelse och förväntningar.

Jag har parallellt med studerandet av materialet läst in mig på kontexten och etablerad forskning för att hela tiden utmana min förförståelse och skapa en vidare förståelse för krönikan och dess sammanhang. Jag har också insett genom arbetets gång att materialet själv styr mina frågeställningar i rätt riktning och har på grund av det modifierat mina frågeställningar i flera omgångar. Något som jag anser vara ett tecken på ett öppet och flexibelt förhållningssätt till materialet.

Genom att använda mig av begreppet politisk kultur som analytiskt verktyg har jag gett Karl Knutsson utrymme som individ, att påverka sin omgivning och hans syften och intentioner har analyserats utifrån hans förmåga att agera som ett deltagande politiskt objekt. Karl Knutssons möjligheter att agera inom den kulturella och politiska

hegemonin har jag sett som en förutsättning för att analysen har kunnat genomföras på det sätt vilket den har gjorts.

Slutsatser

Slutligen kan det konstateras att jag har besvarat frågeställningarna på följande sätt:

Hur yttrar sig de positiva och negativa fursteideal som kan utläsas ur Karlskrönikan?

Genom att skildra en karaktäristik som följer mönstret efter de sju himmelska dygderna och de sju dödssynderna har jag visat hur idealfursten och hans motsats gestaltas i Karlskrönikan. Jag har också uppmärksammat hur det höviska riddaridealet i viss mån lever kvar i fråga om mod och ryktbarhet. Den största skillnaden mellan de positiva och negativa idealen är kontrasten mellan Karl Knutsson och Engelbrekt Engelbrektssons handlingskraftighet och deras fienders egenskaper, såsom feghet och lathet. Genom att uppmärksamma innehållet i skildringarna av Karl Knutsson och hans fiender har jag kunnat konstatera att Karl Knutsson velat skapa en allierad och en alienerad politisk kultur. Vid karaktäriseringen av till exempel Kristoffer av Bayern har författaren inte hållit tillbaka utan vävt in så många negativa egenskaper som möjligt och åtskilliga av de sju dödssynderna finns representerade.

Vilka skönjbara mönster för positiva och negativa fursteideal kan vi se och hur knyts de till Karl Knutsson och hans fiender?

De nattsvarta beskrivningarna av Karl Knutssons fiender, såsom Erik Puke, följer ett mönster med större precishet än representanterna för de positiva idealen. Karl Knutssons agerande är tänjbart på ett sätt som inte kan skönjas hos hans fiender, vilka nogsamt följer ett mönster efter de sju dödssynderna och visar aldrig någon förmåga att agera efter de positiva idealen, de sju himmelska dygderna. Gud är ständigt närvarande som bevakare av Karl Knutssons intressen och krönikans innehåll är genomgående vinklat för att framställa honom som kung av Guds nåde.

När kan vi se att innehållet i Karlskrönikan är propaganda?

Jag har påpekat hur Karlskrönikans innehåll genomgående är vinklat i beskrivningarna av Karl Knutsson och hans fienders agerande för att stämma in i de karaktärsbeskrivningar som Karlskrönikans författare velat framställa. I fallen med Erik Puke och Abraham Broderssons död har jag pekat ut hur stoffet i Karlskrönikan har vinklats till den grad att det upplevs som till ren propagandaskrivning.

Hur gestaltas bilden av relationen mellan fursten och hans undersåtar?

När Karl Knutssons relation till sina undersåtar behandlas kan vi se att idealen är tänjbara efter syftet. Ibland benådas dem och ibland tuktas dem. Allt efter Karl Knutssons egna motiv och egen vilja, vilket görs tydligt i högsta grad i Karlskrönikan. Karl Knutsson har velat ge sken av att han förstår sina undersåtars behov och att han alltid ser till deras bästa. Samtidigt som han har velat lära dem att det straffar sig att göra uppror mot överheten, så länge överheten är Karl Knutsson själv och inte någon av hans politiska motståndare.

Representanterna för de negativa fursteidealerna kan inte anses vara något annat än hänsynslösa herremän vars största nöje är att plåga bönder och förverka deras tillgångar allt efter deras egna behov. Egoistiska och lata som de är gynnar de hellre utländska herremän och behandlar sina egna svenner illa.

Bönderna används som en mätstock att mäta det allmänna stödet med. Som tidigare nämnt så har författaren till Karlskrönikan tecknat en så enkel bild av bönderna som möjligt. En homogen grupp som agerar som en aktör och alltså inte individer som agerar efter egna initiativ. Syftet med detta är att visa böndernas plats i den naturliga hierarkin i ett försök att skapa stabilitet inom den politiska regimen och undvika nya resningar. Karl Knutsson insåg som tidigare nämnt aldrig böndernas politiska kapacitet och försökte istället styra deras omdömen om politiska objekt såsom han själv och hans motståndare.

Resultat

Att Karl Knutssons använt sin politiska makt för att skapa en ideologi kring sig själv är känt i tidigare forskning.¹¹⁷ Men det lilla forskningsfält som existerar är ändå begränsat

¹¹⁷ Se Drar 1980, s. 141.

på många sätt. De intressanta och användbara aspekter som uppmärksammas av tidigare forskare är följande:

- Svartmålningen av fiender och förskönande beskrivningar av Karl Knutsson och hans allierade.
- Den kristna tematiken i dessa personskildringar.
- Gud som bevakare av Karl Knutssons intressen.
- Omarbetningen av Engelbrektskrönikan.
- Karl Knutssons skicklighet som politiker och hans bruk av propaganda.

Jag vill hävda att jag har lyckats fylla ut detta forskningsfält och bidragit till en djupare insikt i fursteidealens utformning. I motsats till Sven Bertil Jansson har jag utgått ifrån materialets politiska tendenser och dess propagerande värde för att urskilja idealen, något som Jansson uttryckligen bortsett ifrån. Genom att använda politisk teori vill jag påstå att jag nått kärnan av Karl Knutssons propagerande idéer, anspelningarna på den naturliga hierarkin och politisk alliering och alienering. De politiska svartmålningarna och förskönande beskrivningarna har jag redogjort för på ett djupgående sätt och genom att lyfta fram karaktäriseringarna efter de sju himmelska dygderna och dödssynderna har jag även utökat kännedomen om den kristna tematiken inom personskildringarna.

Förslag för framtida forskning

Varför har Karlskrönikans författare använt sig av mönstret med de sju himmelska dygderna respektive de sju dödssynderna? Om detta kan vi endast spekulera, då författarna till de medeltida rimkrönikorna ogärna diskuterade sina källor och framställningsmetoder.¹¹⁸ Men det tydliga mönstret väcker intressanta frågor och utgör inspiration för framtida forskning. Med mer kännedom om bibliska teman tror jag dock att det är möjligt att ytterligare känna igen och identifiera litterära mönster med bibliska ursprung annat än dem som jag här har kunnat identifiera i Karlskrönikan: de sju himmelska dygderna och de sju dödsynderna, diverse järtecken samt apokalypsens

¹¹⁸ Jansson 1971, s. 145.

tre ryttare. Med djupare teologiska kunskaper tror jag att man kan dra mer intressanta slutsatser kring dessa teman.

Som jag tidigare nämnt är Karlskrönikan inte ett optimalt källmaterial för studiet av kvinnliga och manliga ideal, även om jag tror att den kan bidra till något upplysande i en större undersökning med fler källor. Margareta Valdemarsdotter är en intressant historisk aktör vars liv jag gärna fördjupar mig i. Hennes förmåga att korsa könsgränserna och vara en kvinna med manliga egenskaper, som uppskattas för det är i och för sig inget ovanligt för tidsperioden. Då Hennes karaktäristik skiljer sig så markant från de andra kvinnorna som skildras i Karlskrönikan, hade det varit intressant att genomföra en analys på och lägga ett genusperspektiv på hur och när hon (och andra samtida exempel) lyckas överskrida könsgränserna.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Klemming, Gustav Edvard (utg.), *Svenska medeltidens rimkrönikor. D 2, Nya eller Karlskrönikan: början av unionsstriderna samt Karl Knutssons regering, 1389-1952*, efter en originalhandskrift utgiven av G. E Klemming, Stockholm 1866.

Tryckt litteratur

Almond, Gabriel & Verba, Sidney, *Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton 1963.

Demertzis, Nicolas, *Cultural theory and political culture: New directions and proposals*, Lund 1985,

Denk, Thomas, *Politisk kultur*, Malmö 2009.

Drar, Kristin, *Konungens herravälde såsom rättvisans, fridens och frihetens beskydd: medeltidens fursteideal i svensk hög- och senmedeltida källmaterial*, Stockholm 1980.

Fröjmark, Anders, *Sverige under Kalmarunionens tid. En politisk-historisk översikt*, Kalmar 2006.

Gulddal, Jesper & Møller, Martin, "Fra filologi til filosofi – introduktion til den moderne hermeneutik", i Gulddal, Jesper & Møller, Martin, *Hermeneutik – en antologi om forståelse*, Köpenhamn 1999.

Harrison, Dick, *Stora döden. Den värsta katastrof som drabbat Europa*, Stockholm 2000.

Harrison, Dick, *Karl Knutsson. En biografi*, Stockholm 2002.

Harrison, Dick, *Uppror och allianser. Politiskt våld i 1400-talets svenska samhälle*, Lund 2004.

Harrison, Dick "Del I - Senmedeltiden" i Harrison, Dick & Eriksson, Bo, *Sveriges historia 1350-1600*, Stockholm 2010.

Hildeman, Karl-Ivar, *Politisk rimdans. En viskavalkad genom svensk historia - Från Karl Knutsson till Karl Gerhard*, Sammanställd av Karl-Ivar Hildeman, Sven G. Hansson, Bengt R. Jonsson, Stockholm 1960.

Jansson, Sven Bertil, *Medeltidens rimkrönikor. Studier i funktion, stoff, form*, Nyköping 1971.

Jansson, Sven Bertil, "De medeltida rimkrönikorna", i Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), *Svenska historiker. Från medeltid till våra dagar*, Stockholm 2009.

Larsson, Lars-Olof, *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*, Stockholm 1997.

Lönnroth, Erik, *Medeltidskrönikornas värld. En politisk miljöstudie*, Göteborgs Högskolas årsskrift XLVII 1941:18, Göteborg 1941.

Möijer, Kjell, *Propaganda – språk och påverkan*, Solna 1994.

Neuman, Erik, *Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde. En undersökning och några slutsatser I-III*, Särtryck ur Samlaren, Uppsala 1927.

Neuman, Erik, *Datering av den s.k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare*, i Uppsala Universitets årsskrift 1934, Uppsala 1934.

Rhodes, Anthony, *The Art of Persuasion: World War II*, New York 1976.

Ricoeur, Paul, *Från text till handling. En antologi om Hermeneutik*, Kemp, Peter & Kristensson, Bengt (red.), Stockholm 1993.

Ricoeur, Paul, "Hvad er en tekst? – forklare og forstå", i Gulddal, Jesper & Møller, Martin, *Hermeneutik – en antologi om forståelse*, Köpenhamn 1999.

Schleiermacher, Friedrich, *Om begrebet hermeneutik – med stadig hensyn til F.A. Wolfs antydninger og Asts lærebog*, i Jesper Gulddal & Martin Møller, *Hermeneutik – En antologi om forståelse*, Köpenhamn 1999.

Smith, Ted J. (red.) *Propaganda. A Pluralistic Perspective*, New York 1989.

Småberg, Thomas, "Ideal och identiteter: Föreställningar kring vänskap i Erikskrönikan och Karlskrönikan", i *Vänner, Patroner och klienter i Norden 900-1800*, Lars Hermansson, Thomas Småberg, Jón Viðar Sigurðsson & Jakob Danneskiold-Samsøe (red.), Reykjavík 2007.

Swahn, Jan-Öjvind, *Upprorsmakaren Erik Puke: en märkelig men tragisk gestalt från Kalmarunionens tid*, Pennan & Svärdet – tidskrift för svenskt militärhistoriskt bibliotek, artikel 2007:2, Hallstavik 2007.

Thomson, Oliver, *Easily Led. A History of Propaganda*, Gloucestershire 1999.

Westlund, Ingrid, "Hermeneutik", i Fejes, Andreas & Thornberg, Robert, *Handbok i kvalitativ analys*, Stockholm 2009.

Wieselgren, Oscar, *Inledning till faksimil av Karlskrönikan*, tryckt av Kommittén för utgivning i facsimile av äldre handskrifter, Stockholm 1938.

Uppslagsverk

Fornsvensk lexikalisk databas, sammanställt av Söderwall, K.F. *Ordbok Öfver svenska medeltids-språket*. Vol. I-III, Lund 1884–1918; Söderwall, K.F. *Ordbok Öfver svenska medeltids-språket. Supplement*. Vol. IV–V, Lund 1953–1973; Schlyter, C.J. *Ordbok till Samlingen af Sweriges Gamla Lagar*, Lund 1877. Distribuerad av svenska fornskriftssällskapet. Länk: <http://spraakbanken.gu.se/fsvldb/>.

Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid, svensk redaktör: John Granlund, Malmö 1962.